ІВАН МЕЛЕЖ

Гарачы жнівень

kamunikat
Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка

Іван Мележ

ГАРАЧЫ ЖНІВЕНЬ

аповесць

Перад раніцай прашумела навальніца.

На світанні яна сціхла, дождж сышоў на захад, да Прыпяці, а за ім хутка сплылі хмары. Над вымытымі вадой палямі засінела чыстае неба і зазіхацела яркае жнівеньскае сонца. І неба, і сонца, пераліваючыхся вясёлкавымі колерамі, адбіваліся ў незлічоных буйных кроплях, што былі шчодра рассыпаны на пожні. Здавалася, што гэта не кроплі, а крупінкі сонца, якія разам з дажджом асыпаліся на зямлю.

Калі сонца паднялося вышэй, на зямлю зноў сышла гарачыня. Луг ахутала трапяткая цякучая смуга. З гэтага дня гарачыня не спадала ўвесь жнівень. Дні стаялі ўвесь час пагодныя, духменныя; неба сінела высокае, бяздоннае і чыстае — на ім толькі зрэдку ў недасяжнай вышыні зіхацелі белыя, як пух, воблачкі.

Было ў самым разгары жніво; жыта ўжо зжалі, а ячмень і пшаніца яшчэ амаль усюды стаялі некранутыя, чакалі вострых сярпоў. Пад палючымі праменнямі сонца хутка выспявалі загоны аўса.

...Неспадзявана ўзгарэлася спрэчка.

1

Канчалася абедзенная дрымотнасць. Поле, што пяклося маўклівае і нерухомае, стала ажываць. Загаманілі жанкі, аднекуль з дарогі данеслася рассыпчатае сакатанне калёс. Каля недажатага загона ў Аленінай брыгадзе стала люднець. Праўда, шмат каго яшчэ не было. Некалькі жней, што вярнуліся з абеду, чакаючы, пакуль падыдуць астатнія, сядзелі на пожні, на прыпеку, ціха, аднастайна гаманілі. Іншыя драмалі, схаваўшы галовы ад сонца між снапамі ў бабках.

Яшчэ не паспелі сабрацца ўсе, як цётка Малання ўсхапілася, быццам яе мурашка ўкусіла, і глянула на сонца.

— А бо! — крыкнула яна са здзіўленнем.— Вечарэе ўжо. Як час ляціць, скажы ты!!! Заспаліся.

Алена спалохана паднялася — няўжо ж праўда, што заспала; ёй здавалася — хвіліны не прайшло, як яна.вочы заплюшчыла. Цень, што выпаўз з-пад бабкі, быў асцярожны, нясмелы.

Глянула на неба — і аслепла ад іскрыста-белага распаленага бляску: сонца толькі-толькі бралася на захад.

— Г-гых, як млосна,— прамовіла, устаючы, Лізавета, Маланніна суседка,— Няйнакш у лазні!.. Разамлела я.— Яна лена пацягнулася, выпінаючы грудзі, смачна пазяхнула, павольна завязала белую памятую хустку, што ссунулася з галавы.

— Зірніце на яе, разамлела яна! Млосна ёй! Зараз я табе разамлею!.. Вось як аперажу перавяслам па спіне. А вы што стаіце, як вешкі. Годзе абіваць бокі! — накінулася раптам на ўсіх разгневаная Малання.— Абед ужо даўно скончыўся... Варушыцеся!

Строга звёўшы тонкія, з сярдзітым заломам бровы» яна азірнулася. Усе жнеі падняліся ўжо,— адны ваду пілі са збанкоў, другія весела перакідваліся смешкамі, браліся за сярпы. Хоць Малання і выдавала гэты начальніцкі тон за жарт, жанчыны, было прыкметна, заварушыліся жвавей...

—От як трэба з імі, брыгадзір! Вучыся... Бач, я хоць і самазванец, а слухаюць. Ведаюць, што смешкі мае кепскія! Я во-острая! Яшчэ як у салдатках я хадзіла, дай бог памяць,— звалі мяне недарма фельдфебель у андараку.

— Фельдфебелі, цётка Малання, цяпер адменены. Яны былі пры старым рэжыме...

— Як адмянілі? Хто табе сказаў?.. Дык то ж тых, хто быў у шынялі, а не ў андараку. Зразумела?.. Пагаварыце яшчэ ў мяне!

Малання лёгка сагнула сваё старое хударлявае цела, прывычна захапіла жылаватымі, учэпістымі рукамі жменю спелых шапаткіх сцяблін, падрэзала іх сярпом і, кладучы на пожню, ускрыкнула:

— А бо! Алена! Колас пачаў асыпацца! Ай-яй! Асыпаецца. Жаць трэ хутчэй!..

Алена, якая ўвесь гэты час напружана да нечага прыслухоўвалася, заклапочана перабіла:

— І чаму жняяркі з Кругоў не чуваць...

— А хто там, рыбка, на ёй?

— Хто! Вольга Цімахова. Казала, што не забавіцца,— і на табе, да гэтага часу няма! Што там такое з ёю сталася? Даўмецца не магу... Эх, відаць, трэба бегчы на Кругі. Паглядзець. Мо адсюль не чуваць.

— А чаго ж, ідзі, Аленка... Ідзі, хутчэй пасылай жаць, бо, не дай божа, прападзе ячмень.

Алена шпарка пайшла да Кругоў, дзе жняярка павінна была жаць ячмень. Поле празвалі Кругамі таму, што калісьці на тым месцы былі невялікія азерцы — кругі. З часам яны высахлі. Цяпер там заставаліся толькі дзве нязначныя нізінкі, у якіх вада блішчала хіба ў самую раннюю вясну.

Алена ідзе і раз-пораз выцірае далонню з твару пот. Босыя, паколатыя і падрапаныя пожняю ногі асцярожна ступаюць па гладкай, убітай, як ток, сцежцы. Зямля напалілася і, як гарачы прысак, пячэ ў падэшвы ног.

Вакол з усіх бакоў поле. Справа яно працягваецца далёка, аж да самага небасхілу,— толькі зрэдку дзе-нідзе выпадкам прымосціцца дзікая ігруша ці бярозка трапяткая, а злева — вось ён, узмежак. Поле тут адразае чорна-зялёная сцяна густога цяністага сасонніку. Далей, наперадзе,— вёска: рад саламяных, гонтавых і дашчаных дахаў і стрэх, сады, а за імі, атуленая ніклым купчастым лазняком, павілястая рэчка

Тур'я.

Амаль усё вакол афарбавана ў два колеры — залацісты і блакітны — поле, бясхмарнае неба, лазняк, асмужаная далеч. Толькі бліжні лес выбраў інакшы колер — густое, амаль чорнае зяленіва.

Яшчэ не даходзячы да Кругоў, Алена ўпэўнілася, што жняярка там не працуе. Яна падумала, што з жняяркай здарылася якая-небудзь замінка, бо не магла ж Вольга без прычыны ў такую гарачую пару запазніцца. Хто-небудзь іншы мог заседзецца на калгасным двары, гамонячы з суседам, ці дзе забавіцца, але не Вольга. Вольга не магла затрымацца, яна — акуратная, старанная жанчына. Што ж тады здарылася?

Алену апанаваў непакой. Яна недаўменна паглядзела на дарогу, што ішла з калгаса між яшчэ нязжатых спелых жытоў,— там таксама жняяркі не было відаць.

Раптам ззаду, на сцежцы, пачуўся порсткі тупат каня,— Алена борзда збочыла ў ячмень, каб даць конніку дарогу. Але коннік, пад'ехаўшы, рэзка спыніўся. Гэта якраз і была Вольга. Бялявыя, заўсёды акуратна прычасаныя, з праборам валасы яе выбіваліся з-над хусткі, падалі пераблытанымі пасмамі на вузкі лоб. Рукі стрымлівалі тугімі вераўчанымі лейцамі распаленага бегам каня, які часта і прагна дыхаў.

— Трэцяя брыгада нашу жняярку забрала! — з роспаччу крыкнула Вольга.

— Нашу жняярку?! Хто табе гэта сказаў?

— Я сама бачыла!.. Гавораць, яна ім трэба — ячмень асыплецца.

— А як жа наш, хіба не асыплецца?.

— І я ж тое, Алена, казала...

— Хто загадаў так?

— Хто? Ведама хто — брыгадзірка! Насця!

Алена не знайшлася адразу, што сказаць ад абурэння. «Ячмень у яе, бач ты, асыплецца. А ў мяне — дык не! У мяне няхай прападае!»

— Не выйдзе ж па-твойму!.. Дай каня! Дзе, скажы, жняярка?

Вольга паслухмяна саскочыла на зямлю, падала Алене павады.

— Каля кузні...

Жняярка дасюль не магла ніяк скрануцца ад кузні, з таго месца, дзе яе запынілі вязальшчыцы з Вольчынага звяна. Яны разам з Вольгай ішлі на калгасны двор, каб адтуль пры жняярцы пайсці на поле. Убачыўшы жняярку каля кузні, жанкі адразу спынілі яе. Жняяр, вяртлявы, як уюн, бойкі падлетак з кірпатым аблупленым носам, разы тры намагаўся вылузацца з «акружэння», заліхвацкі пасвістваў на коней, лейцамі іх сцябаў, але вязальшчыцы не выпускалі.

Хутка да жняяркі прыбегла Насця. Яна адразу накінулася на Петруся:

— Я табе што казала? Чаму ты тут валаводзішся?.. А вы? Гэта вашая справа? — чорныя Насціны вочы нацэліліся на вязальшчыц.— Без вас — калі трэба будзе — разбяруцца. Чым аціраццца тут, лепш рабіць ідзіце.

— Не мела ты такога права нашу жняярку...— пачала была адна вязальшчыца, але Насця і слухаць не стала.

Як толькі Пятрусь убачыў поруч з сабою Насцю, ён падняў галаву вышэй і, не зважаючы на едкія рэплікі і насмешкі, тузануў лейцы. Коні крануліся.

Так бы і звезла Насця жняярку, каб на той час якраз не паспела Алена. Яна, як дагнала шумлівую працэсію, яшчэ не спыніўшы каня, зляцела з яго і кінулася да хлапчука. Неяк так здарылася, што Насці яна ў першую хвіліну не заўважыла. Адчуўшы падмогу, калгасніцы з брыгады Алены сунялі жняярку.

— Ты куды? — хапілася Алена за лейцы і тузанула іх з рук Петруся. Той не выпусціў іх.

— Куды трэба, туды і еду...

Алена загарэлася. Невялікі твар яе, усыпаны каля малых шэра-сініх вачэй і на тонкім носе дробнымі крапінкамі вяснушак, густа пачырванеў.

— Гэта наша жняярка, разумееш? Нашай брыгады! Ты павязеш яе зараз жа назад да двара,— з натугай стрымліваючы ўзрушанае дыханне, строга загадала яна.

— Нікуды я не паеду.

Упартасць Петруся прывяла Алену ў замяшанне. Яна азірнулася і тут нечакана ўбачыла Насцю — у прыгожых чорных Насціных вачах трапятала ўсмешка, задзірыстая, самаўпэўненая. Алена не адразу знайшла, што сказаць...

— Чаму ты бярэш жняярку? Цяпер жа мая чарга...— прагаварыла Алена пакрыўджана.

2

Тым часам Ігнат Баршчэўскі, Маланнін чалавек, пасвіў на поплаве каля рэчкі Тур'і коней. Сонца загнала Ігната ў цень ад чэзлай алешынкі, што стаяла на ўскрайку поплава.

Усё ў наваколлі нібы замерла ад спякоты. Ігнат час ад часу пазіраў на сонца, спадзеючыся, што яно пасунулася на захад, але кожны раз расчароўваўся. Разамлелае сонца як быццам застыла ў нерухомай вышыні.

Коні лена церабілі траву або драмалі, адмахваючыся ад назол-сляпнёў. Адзін худы кашлаты конік бесперастанку цягаўся па поплаве — то кусане каго-небудзь, то гарэзліва выбрыкне, і ўсё, нягоднік, як бы

знарок наравіць адысці ад гурта, да балота.

— Косці-ік! Адгані-і ты яго ад Льва-а! — ляціць цераз увесь поплаў да Тур'і сіплы Ігнатаў голас. Следам за гэтым Ігнат кашляе, ціха сам сабе бурчыць: — Паесці спакойна не дасць, баламут...

Каб давялося адганяць коніка самому, папамераў бы Ігнат поплаў. Але, на шчасце, прыліп да яго добраахвотны памочнік, Вольчын сын, дзевяцігадовы бялявы хлопчык Кастусь. Хлопчык больш за ўсё на свеце любіць коней. Ён згодзен хоць усё лета бясплатна бегаць з вузлаватай пугай за коньмі, абы-толькі дапускалі да іх.

— Бач ты, падла, утрапення на цябе, нячыстая сіла, няма...— з абурэннем сіпіць Ігнат, пазіраючы на рудога коніка, які, адбегшы ад Льва, мімаходам скубнуў за шыю маладую крутабокую кабылу. Коніка жартам празвалі Трахім Уласавіч, у памяць селяніна-нябожчыка, да якога, гаварылі старыя людзі, быў характарам вельмі падобны гэты конік: любіў заўсёды лезці туды, куды не трэба было.

Трахім Уласавіч з Аленінай брыгады. Алена вылучыла яго для работы пры жняярцы, бо гэта адзін з мацнейшых у брыгадзе коней.

Затое Ігнату вельмі даспадобы Леў. Рахманы, ляны Леў цэлымі днямі дрэмле,— зрэдку неахвотна скубне траўку-другую ды зноў спіць.

Львом назвалі яго, відаць, у насмешку, бо ў гэтага Льва толькі і было львінага, што доўгая калматая грыва.

Ігнат у гэты дзень вельмі мала дбаў пра коней. Коні толькі заміналі яму. Ігнату карцела іншае — ён кідаў нецярплівыя позіркі на вёску...

— Косці-ік! — не стрываў нарэшце Ігнат.— Хадзі сюды-ы...

Кастусёў падтрымліваючы рукою закасаныя зрэбныя штаны, борзда падбег.

— Ты тут панаглядай за коньмі. Ты не бойся, я хутка вярнуся — праз гадзіну якую ці, можа, дзве. Пайду... працадні праверу. Там, бач, мне штось мала запісалі, дык я хачу сам паглядзець... Можа, памылка якая ў канцыляршчыкаў выйшла...

— Добра, дзядзечка, я буду глядзець.

— Пільнуй, каб коні, барані бог, у балота не ўлезлі!

— Добра, дзядзечка, я не пушчу іх нікуды,— хутчэй адказаў хлопчык, баючыся, што Ігнат раптам перадумае і астанецца.

— А як прыйдзе хто, то ты скажы — пайшоў працадні праверыць... Тпр-ру, шэльма! Еуд-ды ты?! — крыкнуў конюх на Трахіма Уласавіча, які адыходзіў ад гурта да балота.

Кастусёк пабег напярэймы, а Ігнат з палёгкаю ўзняўся і хутка пашыбаваў у зараснікі алешніку. Калі Кастусёк завярнуў каня і прыйшоў назад да алешыны, Ігната ўжо не было відаць. Ён ішоў па чорнай тарфяной сцежцы, прадзіраўся праз густыя зараснікі алешніку і пякучай балотнай крапівы, наўпраскі да крайніх хат сяла.

Кастусь паваліўся ка пастухову світку і таксама» як Ігнат, разморана выцягся. Ах, як добра быць дарослым конюхам!

— Тпр-ру, падла! Куд-ды ты?!— крыкнуў ён з месца, як Ігнат. От каб хлопцы-равеснікі бачылі, як ён тут адзін упраўляецца з коньмі, як ляжыць на пастуховай світцы!

Кастусь, аднак, ляжаў нядоўга. Трахім Уласавіч нібы сумысля, каб больш дадзець хлапчуку, усхадзіўся, як ашалелы. Ледзь толькі Кастусёк на хвілінку адыдзе ад коней пад алешыну, каб паляжаць на дзядзькавай світцы, як гэты свавольнік наўпраскі шыбуе да балота. І Кастусю, хоць яму так не хочацца ўставаць» трэба бегчы напярэймы.

Бегаў, ганяў за конікам Кастусь, урэшце змогся, стомлена паваліўся на світку і сам не заўважыў, як

заснуў...

Разбудзілі яго вокрыкі. Кастусь соладка чмокнуў вуснамі, павярнуўся на другі бок, каб зноў заснуць,— яму вельмі не хацелася прачынацца, але ад яго чамусьці не адставалі.

— Ну-ну, хопіць спаць! Ды ўстань жа ты нарэшце,— ужо са злосцю сказаў .неадчэпны голас.

Кастусь неахвотна расплюшчыў вочы.

Перад ім стаялі брыгадзір трэцяй брыгады Абуховіч Насця і яшчэ адна жанчына, незнаёмая,— невысокага росту, хударлявая, з лагоднымі чорнымі вачыма. Жанчына трымала ў левай руцэ аброць з вузлаватым пяньковым повадам.

— А дзе Ігнат? — запыталася, пагрозліва Абуховіч Насця.'

— Працадні пайшоў праверыць...

— Працадні пайшоў лічыць,— перакрывіла Насця.— А коні хай самі пасвяцца!

Кастусь яшчэ санліва паглядзеў на пашу, потым зірнуў на балота і сумеўся. Усхапіўся і ў другі раз, не верачы, паглядзеў... Трахім Уласавіч сядзеў у гразі, толькі спіна ды галава вытыркаліся з твані. Увапёрся-такі ў балота, паганец! Але ўслед за гэтым Кастусю давялося яшчэ больш здзівіцца, бо ён убачыў, што побач з Трахімам Уласавічам з твані тырчыць калматая галава рахманага Льва.

— Ну, от, угруз Леў! От і запражы яго вазіць ячмень! Бяры яго! — разгублена прамовіла хударлявая чарнавокая жанчына. Яна паглядзела на Насцю, нібы чакала ад яе адказу.

Кастусь моўчкі апусціў галаву. Ён так разгубіўся ад гэтага неспадзяванага здарэння, што, каб можна было, згадзіўся б лепш праз зямлю праваліцца. Дзядзька Ігнат паверыў яму, як сталаму чалавеку, а ён вось не стрымаў

слова. Як пасля гэтага дзядзька Ігнат будзе на яго паглядаць! І што хлопцы скажуць, як даведаюцца пра ўсё!

— Чаго ж тут — трэба клікаць людзей ды выцягваць! А ты назірай тут. Глядзі ж, каб яшчэ які конь не ўлез,— строга наказала Насця.

Ігнат сядзеў за сталом у Гардзея Шкробата і смачна хлюпаў пахучым гурочным расолам, налітым у шурпатую гліняную місу. На стале стаяла літровая пляшка — самагонка заставалася ў ёй пры самым дне. Ігнат і Гардзей сядзелі ўдвух. Старая Гардзеіха, сухая, як трэска, з бяльмом, корпалася на гародзе. Калі Ігнат увайшоў на двор, яна, пачуўшы скрып веснічак, выпрасталася, буркнула нешта няласкавае сабе пад нос і зноў пачала корпацца. Нават не адказала на прывітанне.

Шкробаты жылі адны. У сяле добра помнілі: быў у іх некалі сын, Радзівон, упарты, заўзяты: як наможацца на што, горла другому зубамі перагрызе, а на саступіць. Характарам пайшоў у старую Гардзеіху. Пры немцах зрабіўся начальнікам паліцыі, некалькі разоў вадзіў на партызан карныя экспедыцыі, меў нават ад немцаў жалезны крыж. Але партызаны злавілі яго і павесілі.

— Ты пі,— упяўшы ў Ігната не п'янеючыя ад віна вочы, прасіў Гардзей.— Пі! Яна, братка, зелле. О! Душу лечыць. Як крыўда шкрабане мяне — я п'ю! Любую балячку гоіць...

Не толькі сына страціў Гардзей. Шмат чаго страціў ён акрамя сына. Яшчэ калі Радзівон быў падлеткам, адабралі ў Гардзея багатую гаспадарку: свірны, хату, малатарню, вятрак, а яго самога саслалі ў Далёкі Котлас.

У Гардзея — буйны не па росту твар, упарты падбародак, зарослы рудою, з сівізной шчацінаю. Адно вока раз-пораз торгаецца нервова, і здаецца часам, што Гардзей некаму падміргвае. Ігнат помніць, што ў немцаў Гардзей, які цяпер ужо некалькі месяцаў робіць

у рамонтнай брыгадзе на дарозе, быў у вялікай пашане. Пабудаваў дом на чатыры пакоі, купіў дзве пародзістыя каровы. Але ж ва ўсім гэтым вінаваты не Гардзей, а сын яго, бо стары Шкробат да людзей і тады не вельмі чапіўся. Людзі кажуць, што маўчаў ён таму, што асцерагаўся партызан, але хто тое можа ведаць — ці баяўся ён, ці проста не хацеў служыць ворагам.

— Мы цяпер адзінакія,— у Гардзея нервова торгаецца вока, нібы падміргвае,— мы з табой у падазрэнні. Я і ты... Чаго яны чэпяцца да чалавека: п'е — няхай п'е, каму баліць з таго? Абы справу рабіў.

Ігнат стараецца вызначыць, хто гэта «яны», тыя крыўдзіцелі. Думкі ў яго сталі цяжкія, непаслухмяныя, коўзкія.

— От і да мяне чэпяцца... Не так там, на дарозе, як тут... Яны. Ведама, сын, канечна, сваё крэўнае... Шкада, ведама. Але, сказаць,— бацька за сына не адказ.

Ігнат больш не слухае, думае ўпарта сваю непаслухмяную думку: яны... Яны — гэта Марцін, Алена, Вольга... Малання — таксама выслужваецца, стаханаўка!

— А мне-е н-напляваць на іх!.. А я буду весяліцца, ніць...

На душы Ігната лёгка і бесклапотна. Гардзей прыкосіць новую пляшку і да краю налівае Ігнатаву шклянку.

— Пі! Весяліся, братка. Няхай яны грабуцца, а мы будзем — піць... Піць!.. Эх, шкада, Варывончыка засудзілі... Хлопец быў душэўны. Сапраўдны старшыня... Шкада хлопца. Распадаюцца, разлятаюцца добрыя людзі!..

Гардзей сціснуў далонямі галаву, заплюшчыў вочы.

— А мне — напляваць на іх,— паўтарае Ігнат, не слухаючы.

— Ён, братка, паўлітра першаку адразу выпіваў. Толк ведаў чалавек у гарэлцы, не тое, што цяперашні...

Бывала, прыйдзе з кладаўшчыком: «Гардзей, сляза божая ёсць?» Пяршак, значыцца. «Для каго няма, кажу, а для вас заўсёды, таварыш старшыня, знойдзем». А ён: «Люблю, кажа, разумных людзей», падае руку. О!..

«Няма старшыні Варывончыка. Пасадзілі за п'янства, за растрату. Яны пасадзілі, яны — што хочуць, тое і робяць, у іхніх руках сіла... Але і я не без галавы. Што-небудзь і я кумекаю. Не лыкам шыты... Гне іх, гне!..» — думае гаспадар, халоднымі вачыма пазіраючы на Ігната, і ўспамінае сына: «Ах, Радзівон, Радзівон, не слухаўся, не сцярогся...» Да сэрца падступае балючая жаласць і злосць.

Гардзей не ўмее забываць крыўду. Ён толькі ўмее цярпліва чакаць, чакаць, калі нешта зменіцца.

Усе гады, як жыў у ссылцы, і пасля, калі вярнуўся ў Каранеўку, ён употай чакаў гэтай добрай пары. І яна была прыйшла, але ненадоўга. І ўсё-ткі нават пасля адступлення гітлераўцаў, калі ён другі раз згубіў усё, нават пасля гэтага ўдару жыве Гардзей. Праўда, згорблены, як ніколі, яшчэ пацішэлы, але ўсё-такі жыве і чакае...

Гардзей прыдушыў жаласць да сябе: «Перагрызецеся. Паясце адзін аднаго... Парадуеце яшчэ, людцы, мяне. Парадуеце... Быць не можа!»

— Алена і Насця паскубліся з-за жняяркі сягоння...

Гардзей смяецца, шчэрыць дробныя востранькія зубы. «Можа, сказаць, што трэба памагаць скубціся?» Не, Гардзей такое не бразне марна, падумае.

— Не на добрае гэта. Кумекай! — асцярожна выціснуў Гардзей, з затоенай увагай працяў Ігната. Разумее ці не? Гардзей ніколі не траціў асцярожнасці і развагі — колькі б ні піў. Нават калі, бывала, пад стол звальваўся, не траціў галавы.

— Міл цяпер адзінакія,— дадаў для бяспекі ён. І падумаў:

«Хто цябе ведае, што ты за чалавек. Цяпер-то ты добры! А заўтра, можа, яшчэ ў сельсавет пойдзеш з даносам, што падбіваў. Скажаш, што спаіў знарок. Паспадзявайся толькі на цябе — з-за глупства клопату не абярэшся...»

Калі Ігнат выйшаў з хаты, было блізка да вечара. Ён некалькі хвілін пастаяў, трымаючыся за слуп веснічак, баючыся адарваць рукі, потым з натугай выпрастаўся і няроўнымі крокамі паклыпаў у кірунку поплава. Ледзь толькі конюх працерабіўся праз гушчар алешніку на поплаў, як убачыў каля балота людскі натоўп. Ігнат спыніўся і, хаваючыся ў алешніку, стаў глядзець, што там робіцца. Сцебанула здагадка, што здарылася нейкае няшчасце, бо звычайна ў гэты час людзей на поплаве не было.

Ён паправіў шапку і, намагаючыся ісці раўней, з насцярожанасцю падаўся да натоўпу. Людзі таксама заўважылі конюха — хмурна паглядалі на яго. Кастусь вінавата апусціў галаву. Паводдаль ад людзей тупалі мокрыя, залепленыя граззю Трахім Уласавіч і Леў. Трахім Уласавіч весела трос галавою, ад якой ляцелі брудныя пырскі...

Ігнат зразумеў усё.

— Ну, падлічыў працадні? — накінулася Насця, калі Ігнат падышоў бліжэй. Яна з пагардай усміхнулася краямі тонкіх насмешлівых губ. Ігната гэтая ўсмешка апаліла, нібы варам.

— Чаго вышчарылася? — адразу ўскіпеў ён.— Падлічыў.

Нехта кпліва хіхікнуў:

— Ён, пакуль працадні лічыў, замарыўся. Гляньце, ледзьве на нагах трымаецца.

— Падлічыў? Ну дык скінь цяпер частку!.. Праўленне за сёння адлічыць табе! Глядзі, што ты натварыў! — Насця кіўнула галавой на коней, толькі што выцягнутых з балота.

Ігнату хацелася даць у адказ што-небудзь абразлівае, але ён не адважыўся.

— Марцін табе не даруе гэтага. Я ўсё скажу.— Па голасу, якім гаварыла Насця, Ігнат зразумеў: «Мабыць, скінуць з конюха». Але, падумаўшы пра тое, што яго здымуць з працы, Ігнат не пашкадаваў. «Ну і хай! — Ён са злосцю вылаяўся сам сабе: — Напляваць!.. Яшчэ крычыць на мяне. Я табе пакрычу!..»

Не гледзячы ні на кога, пацягся да коней. У натоўпе нехта сказаў услед: «Усыплюць гароху нашаму Атроху!»

3

Назаўтра пасля работы Алена забегла на хвіліну ў хату, памылася, хутка павячэрала і пайшла ў канцылярыю. Яе і Насцю выклікаў старшыня.

Марцін выпадкова трапіў на спрэчку: ён акурат ішоў у кузню праверыць, як каваль ладзіць плугі на асенняе ворыва. Падышоўшы да жняяркі, Марцін зразумеў усё без роспытаў. Аднак пры з'яўленні старшыні калгасніцы з абедзвюх брыгад паднялі такі крык, даводзячы кожная сваю праўду, што яму прыйшлося некаторы час стаяць моўчкі і толькі слухаць.

— Усё? — запытаўся Марцін, як толькі зрабілася ціха. Жанкі маўчалі, пазіраючы на яго.— Усё ці, можа, яшчэ будзеце? Не будзеце? Ну, любіце вы, казакі мае, пагаварыць. Пракрычалі вушы, а без толку. Пра ўсё гэта было рашэнне праўлення,— і ніякіх спрэчак не трэба... Няма чаго крычаць!

Ён гаварыў спакойна, крыху марудна, але цвёрда, і ад яго спакойнасці на распаленыя спрэчкай сэрцы жанчын нібы дыхнула свежым, цвярозлівым ветрам. Яны чакалі слоў старшыні з нецярплівасцю і непакоем. Марцін паглядзеў на ўсіх, паўтарыў:

— Так, казакі мае, няма чаго крычаць!.. Жняярку —

Аленінай брыгадзе, і ніякіх спрэчак. І зараз жа каб усе былі на полі — нечага марнаваць час!.. А Насця і Алена — заўтра вечарам у канцылярыю.

Ён павярнуўся і, злёгку абапіраючыся на гнуткі арэхавы кіёк, пакульгаў да кузні. У яго словах і рухах хавалася такая ўпэўненасць, што, калі ён адышоў, ніхто ўжо не стаў спрачацца, людзі пачалі хутка разыходзіцца працаваць. Вязальшчыцы з Вольчынага звяна, задаволеныя і вясёлыя, пайшлі за жняяркай.

Алена ішла да Марціна з неспакойным сэрцам. «І чаму гэта ўсё налучылася,— такое прыкрае здарэнне... Усё добра ішло, гладка, і раптам — на табе... Цяпер хоць вочы ў каго пазычай — сорамна да Марціна ісці». З прыроды ўражлівая і прастадушная, яна вельмі хвалявалася, уяўляючы размову, што хутка мелася быць з Марцінам.

На вуліцы Каранеўкі, як звычайна летнім адвячоркам, было людна і тлумна. У жнівеньскі дзень ад ранку вуліца ціха дрэмле. Рэдка-рэдка пачуеш тут голас чалавека. Затое поле поўніцца жыццём — спорна і дробна стракоча жняярка, важка, працавіта рыпяць на дарогах, няўклюдна пагойдваючыся, нагружаныя снапамі вялізныя, старанна ўціснутыя вазы, прывольна і шырока плыве жніўная песня. У поўдзень, калі ўсё ў полі млее ад няшчаднага палу сонца, сяло ажывае, каб праз гадзіну-паўтары зноў замерці ў дрымотным чаканні да самага вячэрняга прыцемку. Увечары, калі над Тур'ёю спакваля апускаецца белы, як дым над вогнішчам бульбяніку, туман, на вуліцу зноў уваходзіць неспакойнае чалавечае жыццё.

З поля вярталіся загарэлыя, запыленыя людзі. Старэйшыя, натомленыя дзённай працай, ступалі паважна і спакойна, будзённа гаманілі пра свае гаспадарчыя турботы, пра калгасныя навіны, пра ўраджай — шмат што цікавіць старога калгасніка.

Дзяўчаты і падлеткі ішлі асобна. У іх гуртках чуліся звонкія螺 рознагалосыя воклічы, гарэзныя жарты, выбухі смеху.

Каля хат, чакаючы бацькоў, стаялі дзеці. То адно, то другое дзіця, пабачыўшы яшчэ наводдалек бацьку або маці, з радасным крыкам, хутка мільгаючы нагамі, кідалася насустрач і разам з дарослымі паважна вярталася дахаты.

Калі Алена падышла да канцылярыі, то ўбачыла, што там ужо запалілі святло. У пакоі ішла ціхая гаворка. Акно было знізу завешана газетай, і хто гаварыў там, не было відаць.

На двары працяжна рыкала карова, чуўся клапатлівы гаспадынін голас: «Стой, стой, не варушыся, Лысая... стой, кажу...» Канцылярыя мясцілася ў хаце калгасніцы, ранейшы будынак спалілі гітлераўцы.

Марцін быў удваіх з дачкою. Шасцігадовая Галька сядзела каля бацькі, задумлівага чалавека з крутым ілбом і залысінамі, што быў апрануты, як звычайна, у выцвілую ад сонца вайсковую гімнасцёрку з ордэнам Айчыннай вайны. Яна разам з бацькам схіляла сваю бялявую, падстрыжаную галоўку над паперкай, якую ён чытаў.

— Добры дзень, старшыня!..

— У каго яшчэ дзень, а ў мяне вечар. Бачыш, лямпу запаліў.

— Добры вечар, цёця Алена! — Галя жвава саскочыла з лаўкі, падбегла да Алены і радасна зашчабятала: — А мы з таткам на полі былі! Ячмень глядзелі... Валошак нарвалі!

— Ну! Валошак?

— Ага, валошак! Мно-ога! — Галя падбегла да лаўкі і прынесла жмут ярка-сініх пахучых васількоў, працягнула Алене.— Во колькі!

— Многа, праўда. Малайчына!..

Галя, радасная, вясёлая, вярнулася да бацькі і, падціснуўшы пад сябе ногі, села каля яго.

— Газу толькі дарма псуеш,— каб схаваць няёмкасць перад Марцінам, папракнула Алена.— На вуліцы такая віднота, людзі з работы яшчэ не прыйшлі, а ты ўжо святло запаліў.

— Вочы свае дарагія шкадую! Папсуеш — не купіш потым,— адказаў жартам Марцін.— Галінка, ведаеш, аб чым я цябе папрашу? Бяжы да цёткі Насці, скажы, каб яна ішла хутчэй, добра? А потым ідзі дахаты...

— А ты хутка прыйдзеш? — запытала Галька.

— Хутка, Галька, хутка...

— Глядзі ж прыходзь, а то я буду нудзіцца без цябе...

Галя з вайны асталася сіратою — маці яе не вярнулася ў сяло з партызанскага атрада. Бацька прыйшоў адзін. Ён убачыў на сваім селішчы толькі груды абгарэлага, задымленага камення ды тлеючыя галавешкі, ад якіх ледзь цягнуўся сіні едкі дым. З той пары ён стаў жыць у хаце замужняй сястры. Марцін звычайна прыходзіць туды толькі начаваць, бо амаль заўсёды заняты рознымі калгаснымі клопатамі,

Сястра глядзіць па яго просьбе за Галькай. Яна вельмі любіць дзяўчынку, але тая ўсё-такі нярэдка сумуе, «нудзіцца», як яна кажа, калі бацька, здараецца, за ўвесь дзень не знойдзе часу праведаць яе...

— Якая ж яна падобная да Ганны,— з цеплынёй і замілаваннем сказала Алена, калі Галя выбегла.

— Так, падобная... Падобная,— задумліва прагаварыў Марцін.— Зірну часам, Алена, вось так згадаю,— сэрца аж зойдзецца... Эх, Гануля, Гануля!

Марцін шырокаю рукою закрыў хударлявы, з рэзкімі валявымі рысамі твар, дужымі пальцамі сціснуў сівеючыя скроні. Не варухнуўшыся, хвіліны дзве сядзеў маўкліва. Алене хацелася падысці да яго, адарваць руку ад твару і сказаць што-небудзь добрае, пяшчотнае, каб сціхнуў смутак.

Яго жонка Ганна загінула ў баі за Лапатаўскім шляхам, калі прарывалі варожую блакаду. Было гэта ў кастрычніку, перад вызваленнем. На вачах у Марціна скасіла яе блізкая чарга нямецкага аўтаматчыка. Партызаны тады беглі праз лазняк, прабіваючы шлях сабе на волю, прарываючы апошні ланцуг акружэння. Раптам Ганна ўзмахнула рукамі, ступіла, спатыкаючыся, крок-другі і ўпала,— калі Марцін падбег да яе, нахіліўся, яна была мёртвая...

Ён з сябрамі вынес яе цела з акружэння. Ноччу, калі наступіла цішыня, на бярозавым узлессі каля Тур’і пахаваў... Да смерці, відаць, не забудзецца той кастрычніцкі дзень і тая ноч 1943 года.

— Не ўспамінай, Марцін. У мяне тое ж самае: нашто трывожыць.

— А зарастае яно марудна, марудна,— нібы не чуючы Аленіных слоў, гаворыць Марцін.

На ганку нехта затупаў. Марцін адразу адняў руку і з намаганнем сагнаў з твару засмучонасць. Увайшла Насця. Насцярожана зіркнула вострымі чорнымі вачыма на абаіх, голасна прывіталася і села на лаўку,

— У вас тут гамонка, здаецца, вельмі душэўная была. Прабачце, калі перашкодзіла. Я ж не ведала... Можа, мне пакуль выйсці, пачакаць?

— Сядай, ты чаму ж гэта позніўся?

Задушэўны настрой, што прыйшоў да Алены ў размове з Марцінам, знік. Яна цяпер адчувала і непрыязнасць да Насці, і сорам перад Марцінам. Насця Абуховіч, менш чулая ад прыроды, не вельмі перажывала тое, што здарылася, хоць і ведала, што яна вінаватая. Думкі Насці былі накіраваны да таго, каб зменшыць сваю віну і як-небудзь апраўдаць свой учынак.

— Што ж гэта, памочнікі мае дарагія, у ясны дзень буру паднімаеце?

Алена мімаволі збянтэжылася і паружавела. Марцін

светлымі нядобрымі вачыма паглядзеў на іх, потым пачаў корпацца ў шуфлядцы стала.

— От,— ён выняў невялічкі кулёк паперы, разгарнуў яго з асцярогай і паказаў брыгадзірам. На паперцы ляжалі спелыя вастраносыя зярняты.— Што гэта? Як вы думаеце?

— Ячмень,— прастадушна адказала Алена.

Насця кпліва ўсміхнулася краямі тонкіх насмешлівых губ:

— Няўжо ячмень? А я і не ведала!

— Ячмень, правільна. Зярняты, што высыпаліся з пераспелага коласа... З пятнаццаці каласоў толькі!.. Я знарок сабраў... Яны ляжалі ўжо на зямлі... Гэта гіне наша дабро! Гіне кожны дзень, кожную хвіліну! Кожную хвіліну, якую мы змарнавалі, мы трацім дабро сваё, хлеб!.. Вы — мае лейтэнанты, на вас і Коржыка першая мая надзея. Ён са сваёй брыгадай упраўляецца... А ў вас што — учора ў адзін дзень адразу два факты! Ігнат самавольна пакінуў работу. Два кані ўгрузлі... Прыйшоў жняяр узяць каня, запрэгчы ў жняярку, а конюха і блізка не відаць, недзе ў вёсцы!.. І вы ўзнялі сварку... брыгадзіры!

— Не раўняй мяне з Ігнатам,— перапыніла яго Насця.

— Я і не раўняю. У вас розныя ўчынкі, але атрымліваецца так, што Ігнат і вы аднолькава сарвалі работу. Сем чалавек прыйшлося зняць з работы, каб выцягнуць коней... А вы на гадзіну затрымалі жняярку без працы. А яна ў нас адна... і людзі марнаваліся праз гэта....

Жанчыны маўчалі.

На пераносіцы між брывей у Марціна напух працяты маршчынай бугорчык.

— Я Ігната сёння зняў з работы і перадаю на праўленне. У яго гэта не ўпершыню, такое нядбайства, і з ім у нас

будзе асобая, суровая размова. А вас на першы раз перасцерагаю. Добра падумайце пра гэта...— Марцін жорстка зірнуў ва ўпартыя вочы Насці.— Асабліва цябе папярэджваю — ты ўсё гэта пачала... Па чарзе, якую ўстанавіла праўленне, жняярка павінна была быць у Алены...

Насця прыкінулася пакрыўджанай.

— Чаму толькі ў Алены? Жняярка ж агульная. Чым Аленіна брыгада лепшая за маю?

— Ты перад кім прыкідваешся? Я хто табе, старшыня ці які выпадковы госць? На пшаніцы жняярка была ў цябе?

— Хіба яна пасаромеецца? То такая хітрая, прывыкла ўсё вяршкі збіраць,— не ўтрывала Алена.

— Гэта хто прывык вяршкі збіраць? Я прывыкла?.. Ды калі б у мяне коні былі такія, як у цябе, я і гаварыць бы не стала нічога.

— Коні ў нас аднолькавыя, не выдумляй. Затое ў цябе людзей больш. Табе ж і жаць асталося мала, а я і не ведаю, калі скончу...

Спрэчка зноў ажывала...

— Эх, якія вы ў мяне ахвочыя да дыскусій!.. Ці няможна і мне сказаць?.. Прычыны шукаеце? Шукайце, шукайце — не адну знойдзеце. Так, у нас мала коней — у тры разы менш, чым да вайны! І машын таксама мала. Яшчэ менш, чым коней. А самае галоўнае — людзей не хапае... І доўга не будзе хапаць! Хоць і пачынаюць салдаты вяртацца з арміі... І машын доўга не будзе даволі. Не хутка станем усё рабіць машынамі... От, колькі прычын!

Марцін выцягнуў з кішэні вышыты капшук, скруціў цыгарку. Шырокія, спрацаваныя, у цвёрдых намулках далоні цяжка ляглі на стол.

— І ўсё-ткі хоць многа прычын нам замінае, мы павінны

зрабіць усё. Мала людзей, мала машын, а трэба зжаць і змалаціць! Трэба! Хлеб — аснова ўсяму!.. За дваіх, за траіх, можа, давядзецца рабіць, а — трэба! Людзі павінны зразумець гэта! І вы — таксама!

Разважлівы і цвёрды, ён здаваўся Алене нібы дужэйшым і вышэйшым, чым звычайна. Такое самае пачуццё было раней, калі Марцін, маўклівы, вёў іх на прарыў варожай блакады каля Лапатаўскага шляху. Тады ішлі зараснікамі лазняку, і хоць не ведалі, што іх там наперадзе чакае, жыццё ці смерць, усе слухаліся яго. У той дзень Алена яшчэ раз адчула, што ён мацнейшы за яе, і стала яго асабліва паважаць.

Марцін узняўся з-за стала, па-вайсковаму статны, і, накульгваючы, падышоў да іх.

— Ну, от! Пачубіліся — хопіць!.. Хто на старым спатыкнецца зноў — не пашкадую ні вока ні бока. Ну, але — хопіць... Заўтра да вас прыйдзе дапамога. Я сказаў, каб усіх, каго можна зняць са сталай работы, паслалі на поле. Усяго здымаем шаснаццаць чалавек. Цэлае аддзяленне! Мне здаецца, што іх лепш за ўсё паслаць на сціртаванне. Што вы скажаце пра гэта?.

— Правільна, трэба сціртаваць! — Алена кіўнула галавою.— Сціртаванне ў нас зусім спынілася..,

Насця таксама не пярэчыла:

— Хай будзе па-твойму, Марцін...

— Я баюся, каб не было разрыву паміж сціртаваннем і жнівом, Трэба і тое і другое разам.

У гэтую хвіліну дзверы расчыніліся, і ў пакой увайшла хударлявая чарнавокая жанчына.

— Насця тут? — запыталася яна ўзрушаным голасам, ледзь толькі адчыніла дзверы, і ўсе здагадаліся, што здарылася нейкае няшчасце,— Ага, ты тут.

Насця ўстрывожылася, усхапілася з лаўкі:

— Што?!

— Ячмень наш пабіў нехта.

— Які ячмень? Дзе?

— На Далёкім полі. Жанкі вось толькі адтуль прыйшлі, гавораць — коньмі... сляды там капытоў конскіх...

— На Далёкім полі? На рэкордным участку?! — перапытала Насця, быццам не верачы.

— На рэкордным, Насця... Кажуць, сотак, можа, дваццаць. Коласу там нацярушана — страх...

— Хто гэта мог зрабіць? — перабіў недаўменна і здзіўлена Марцін.

— Невядома... Але, відаць, хтосьці са сваіх... знаў, дзе дапячы!..

Надышло трывожнае маўчанне.

— Я ведаю, з чыёй гэта стараны,— ціха сказала Насця.

— З чыёй? — у адзін голас запыталіся Марцін і Алена.

— Ведаю,— спыніўшы на хвіліну нерухомы, калючы позірк на Аленіным твары, паўтарыла ціха Насця.— Ведаю.

Вусны Алены задрыжалі. Яна ледзь выціснула:

— З чыёй?

— Чаго ты яшчэ прыкідваешся?..

Алена разгубілася, бездапаможна паглядзела на Марціна, як дзіця, якое просіць спачування і падтрымкі. Яна так усхвалявалася, што сапраўды можна было падумаць: той учынак не абышоўся без яе.

— З тваёй!.. Гэта за ўчарашняе мне падзяка... і, мусіць, без тваёй парады тут не абышлося...— Насця раптам парыўна кінулася да дзвярэй.— Я зараз жанок

распытаюся!

— Што ты сказала, адумайся!..— з дакорам прамовіла ўслед Алена.

Пасля таго як Насця выйшла, у пакоі настала нядобрая цішыня. Алена, як і раней, стаяла разгубленая і спалоханая,— пухлыя, быццам у дзяцей, вусны бездапаможна ўздрыгвалі... Марцін падышоў да яе, ціха, пазіраючы ў вочы, запытаўся:

— Можа, і праўда, з твае брыгады?

— Н-не... не ведаю...

У тую ноч Алена доўга не магла заснуць. У галаве мітусілася рознагалосіца гукаў, чутая ўдзень на полі: трашчаць, стракочуць зялёныя конікі, жыкаюць сярпы, суха шамаціць салома...

...Яркае месячнае святло рэжа вочы. Алена кладзе далонь на твар, наступае цемра. І адразу ў змроку перад вачыма паўстае бачанае: звязаўшы сноп, жняя павольна выпроствае спіну, здранцвелую ад бесперапыннага згінання, выцірае засмяглыя губы і пазірае з-пад рукі на сонца.

Услед за гэтым цягнецца другі шматок бачанага: жанчыны жнуць сярпамі... «А бо! — сумелася Малання. — Глядзі, Аленка». Яна паказвае — вунь дзесяткі два зламаных сцяблін. Перастаялая салома не вытрымала вагі каласкоў. Каласкі звесіліся ўніз — амярцвела, нерухома, быццам падсечаныя, тырчаць вострыя канцы сцяблінак. Малання асцярожна зрэзала сярпом сцябло, пакратала рукою — салома белая, крохкая.

Зранку, калі толькі пачалі жаць, успамінаецца Алене,— спявалі. Над полем разыходзілася суладна:

Вецер вее, ой, вецер вее,
ды вецер павявае,
А маці ў доні, ой, маці ў доні
дый пра долю пытае.

У галаве Алены гучыць гэтая песня. Потым, як сталі прытамляцца, сціхлі. Толькі сярпы пераклікаюцца: ж-жык! жык-ж-жык! — ды жняярка зводдалеку па-сарачынаму далучае: та-та-та!

— Не прыставаць, маладзічкі-і! — зычна, імкнучыся весялей гаварыць, кажа нястомная Маланння.— Жвавей варушыцеся! Не сарамаціцеся перад старой.

— Ці ж за табой, цётка Маланння, угонішся! — з жартаўлівай незадаволенасцю адказвае Лізавета, суседка.— Ты ж жылаватая, не раўнуючы, як той конь.

Апошнія словы жанчыны падхоплівае дружны порсткі рогат.

— Патрывай, насмешніца! Я табе гэтага не дарую,— пагражае, нібы люта, цётка Маланння і сама голасна рагоча, трасучыся пакатымі плячамі і ківаючы галавою.

...Алена аднімае далонь ад вачэй і гарачымі бяссоннымі вачыма пазірае ў прарэз дзвярэй на заліты святлом месяца шчарбаты, з учарнелых завостраных дошак, плот, на бярозу пры веснічках.

Хата, у якой жыве Алена, яшчэ не дабудавана. Здарылася так, што ўвішная летняя пара спыніла будаванне ў самым разгары. Калгасныя цесляры паспелі паставіць толькі зруб і кроквы ды пакласці столь над адным пакоем. У гэтым пакоі і жыве Алена з той пары, як пераехала сюды з хаты Марцінавай сястры, дзе ціснулася тры сям'і пагарэльцаў.

Бяроза Алене відаць да паловы — роўны малочна-белы ствол з чорнымі плямамі, дзве-тры гнуткія тонкія ніжнія галіны ды трапяткія лапатлівыя занізі дробназубых лісточкаў. Гэтую бярозу пасадзіў Андрэй, яе чалавек, калі яны пабраліся. Перад Аленай раптам, нібы асветленая ясным бляскам, успыхнула тая вераснёвая раніца, у якую Андрэй ля гэтай бярозы абняў яе апошні раз. Калі Андрэй пайшоў служыць у армію, бяроза была яшчэ зусім малая: тады яшчэ і паўгода не было, як яны пабраліся.

Праз некалькі месяцаў Андрэй пачаў прысылаць пісьмы з фінскай вайны. Былі першыя ночы трывог за яго жыццё. Як яны памятаюцца, гэтыя першыя пакутныя ночы! Алена не ведала тады, што хутка надыдзе другая вайна, вялікая, усёабдымная, якая зробіць яе жыццё бясконцай трывогай. За ўсе доўгія гады гэтай вайны яна не атрымала ні аднаго ліста ад яго. Ні аднаго слова не было чуваць пра яго лёс. Пасля вайны Алена лістоў таксама не дачакалася. І цяпер, трэба ўрэшце паверыць, ніколі не дачакаецца...

Алене хочацца з кім-небудзь перамовіцца, выліць свае горкія думкі, пачуць ласкавае, спагадлівае слова...

Няхай бы тая ноч была не такая светлая, не такая прыгожая! Каб не было мігалак-зорак, каб не зіхацеў месяц! Можа, не паліла б так сэрца скруха па шчасцю, па маладосці, што непрыкметна прайшла за вайну, па пяшчоце...

У суседзяў закрычалі пеўні, а Алена ўсё думала пра сваё жыццё — згадвала маладыя гады, таварышаў па партызанскаму лагеру, Марціна, калі ён быў камандзірам роты. «Трэба б заснуць. Хутка світанне, хоць бы на гадзінку заплюшчыць вочы перад работай!»

Але сон, як і раней, не ішоў. Сталі варушыцца неспакойныя думкі пра брыгаду, пра жніво, з якім трэба як мага хутчэй управіцца. У цішыні бяссоннай ночы ёй зноў успомніліся ўсе абставіны той размовы, балючай і несправядлівай, паўтарылася кожнае слова, якое сказала Насця, яна ўбачыла ўважлівы позірк Марціна, пачула запытанне: «З твае брыгады?» І ў сэрцы зашчымела крыўда, сціснула горла...

— Дзень добры, Насця!

Насця азірнулася на Гардзея, які сказаў гэтыя словы, прыпынілася.

— Дзень добры, кажу,— паўтарыў Гардзей і кіўнуў галавою.

— Добры дзень,— неахвотна адказала жанчына. Насцярожана паглядзела на Шкробата. Яны ніколі не віталіся раней, хоць жылі адзін ад аднаго непадалёк і часта даводзілася бачыцца.

— А ты ўсё спяшаешся... Пачакай хвілінку,— сказаў Гардзей, адчуваючы, што Насця вось-вось падасца далей. Ён падышоў да Насці ад сваіх веснічак, дзе стаяў, калі Насця ішла па вуліцы. Наблізіўшыся, ціха, з дакорам прамовіў: — Чуў я. Усё чуў ад людзей. Нядобра зрабіла, Насця...

— А табе... што да гэтага?! — Яна не любіла Гардзея і ніколі не хавала сваёй непрыязнасці да яго.

— А ты цішэй. Чаго лямантуеш на ўсю вуліцу,— спакойным тонам парадчыка адказаў той.— Як гэта — што мне да гэтага? — паказаў здзіўленне Гардзей.— Хіба я чужы чалавек? Хіба я не з Каранеўкі? Не з аднаго сяла з табою?.. Вось вы раздзяляеце сваіх людзей, а я вам аднаго дабра жадаю,— Насця апаліла ўпартымі чорнымі вачыма, кпліва ўсміхнулася. Заўважыўшы гэты позірк, ён паўтарыў: — Аднаго дабра... Нядобра ты зрабіла, нядобра...

— Ведаеш што, стары... Не суй носа не ў сваё проса! Сама ведаю, што рабіць.

— Мала ты ведаеш, зелень ты,— па-бацькоўску прамовіў Гардзей. — Мала. А пыху трымаеш — не падыходзь. Я табе гавару на глум, а ты вазьмі на розум.

Спакойны павучальны лад гаворкі Шкробата распякаў Насціну ганарыстасць. Твар яе паступова бялеў, але яна стрымлівалася.

— Не суй носа, стары... Не вучы, я цябе ўсё роўна не паслухаюся.

Гардзей паківаў галавою, плюнуў пад ногі.

— Неслухмянка ты! От што. Не думаў я, што ты такая. Не чакаў... Куды табе да Алены! Да яе табе як зямлі да сонца. От то разумная жанчына. І сталая, і разважная.

Другой такой, пэўна, па ўсяму свету не знайсці!.. Недарма Марцін так паважае яе. Я ўчора быў у канцылярыі, дык акурат бачыў, як ён яе сустракаў, сваю Алёнку. Аж вочы ў Марціна запаліліся! А яна... А пра яе і гаварыць не трэба. Увогуле справа ў іх, як той казаў — як па маслу... Ну і няхай — харошая жанчына! Дай бо ёй шчасця.

Насця, апусціўшы галаву, штосьці абыякава разглядала на дарозе. На яе чорных густых валасах, што выбіліся з-пад выпрасаванай шаўковай хусцінкі, глянцавіта паблісквалі сонечныя ведсветы. Цяпер у Насці пярэчыліся цікавасць і ганарыстая ўпартасць,— хутка цікавасць адолела, і Насця, пагардліва ўсміхаючыся, запыталася:

— Дык ён вельмі радаваўся, калі тая прыйшла?

— Ну як табе сказаць? Я ж казаў ужо. Радаваўся. Нібы не бачыліся дзесяць гадоў...

— Брэшаш ты, стары? — недаверліва сказала Насця, пранізваючы Гардзея вострым позіркам.

— Ну, вядома, брашу... Усё выдумаў! — абыякава адказаў Шкробат.— Гэта я ўсё расказаў, каб цябе падражніць...— Гэтая абыякавасць Гардзея зусім збіла Насцю. Яна падумала, што ўсё тое, што ён расказаў пра ўзаемную прыхільнасць Марціна і Алены,— праўда, тым больш што яна ўчора і сама прыкмеціла. Яна тады падумала, што ёй проста здалося, але, выходзіць, усё гэта чыстая праўда.

Насця памкнулася ісці.

— А насуперак нашай указцы ты не зробіш. Не дазволім...

Насця азірнулася.

— Хто не дазволіць? Ты?

— І я... і ўсе. І Марцін, і Алена.

— Мне ніхто не ўкажа таго рабіць, чаго я не захочу.

— Мы ўкажам!

— Укажаце? Ты? Алена? — Насця з пагардай акінула позіркам Гардзея, ганарліва засмяялася.— Указчыкі!..— Яна рэзка павярнулася і, не азіраючыся, хутка пайшла па вуліцы.

Гледзячы на яе парывістую хаду, Гардзей падумаў: «Агонь-баба... Зачапі яе, — усю Каранеўку раскідае. Не тое што Алена: тая ўсё ў сэрцы трымаць будзе». Унутры соладка варухнулася радасць.

4

Марцін сядзеў на драбінках калёс, звесіўшы ногі, і нецярпліва кусаў пахучую завялую травінку, выцягнутую з сена. Ён некалькі разоў уздымаў галаву, паглядаў на вуліцу, але Насці не было відаць.

Калёсы, на якіх сядзеў Марцін, стаялі каля плота на двары МТС. Конь, прывязаны вераўчанымі лейцамі да альховай штакеціны, на якой дзе-нідзе віднеліся тонкія шчыліны, церабіў сена. Ён стаяў у ценю пад старой разгалістай таполяй з падранай унізе карою. Мухі і сляпні не давалі спакою каню, атакуючы яго з усіх бакоў, і Марцін час ад часу саскокваў з драбінкі, каб адагнаць іх.

На шырокім уезджаным двары, па якім беглі рады ромбікаў і квадрацікаў ад аўтамабільных скатаў, акрамя Марціна, нікога не было. Непадалёку, у майстэрні, нехта ўвесь час біў молатам па жалезе, прарэзлівы, назойлівы звон уядаўся ў галаву.

Марцін і Насця прыехалі разам у горад. Яму трэба было ў МТС дамовіцца, каб блізкімі днямі прыслалі ў калгас малатарню. Сабралася нямала таксама іншых спраў, якіх нельга было больш адкладаць. А Насця прыехала сустракаць свайго мужа Паўла. Павел прыслаў з Брэста

тэлеграму, што сягоння прыедзе, і Насці хацелася спаткаць яго на станцыі. Ужо даўно быў час ім прыйсці, а іх не было.

«Мо цягнік запазніўся,— падумаў Марцін.— Іначай чаго б яна забавілася». Каб адагнаць нецярплівае жаданне ехаць, ён пачаў думаць пра Насцінага чалавека. Павел і Марцін некалі былі таварышамі. Яны рассталіся яшчэ да фінскай вайны... Марцін успомніў, што не давялося быць на вяселлі таварыша, бо Павел жаніўся, прыехаўшы з часці на паўмесяца ў водпуск, а ён у той час служыў пагранічнікам на Карпатах.

«А даўно ж такі не бачыліся. Глядзі ты, гэта ж амаль сем гадоў. Як гады ляцяць. Павел, відаць, вельмі змяніўся за такі час. Цяпер і не пазнаў бы, напэўна, каб адзін на адзін спаткаўся...» — падумаў Марцін, закурваючы.

Непрыкметна Марціна зноў атачылі клапатлівыя думкі. Ён успомніў пра здарэнне на Далёкім полі, пра спрэчку паміж Насцяй і Аленай, саскочыў з драбінак і, не ведаючы, чым заняцца, пачаў нецярпліва тупаць вакол воза, перавязаў вяроўкі ў задку калёс, падгарнуў пад задок больш сена, раз-пораз паглядваючы на дарогу.

«Хто ж гэта той ячмень патравіў? Не можа быць, каб Алена падбівала на гэта каго-небудзь. Ліха яго ведае хто... Адно мне толькі вядома, што цяпер гэтая хмарка, чорт бы яе пабраў, вельмі не патрэбная». Ён пашкадаваў, што яшчэ дагэтуль не дабраў ладу ва ўчынку на Далёкім полі.

Насця, на яго здзіўленне, прыйшла адна. Марцін, як толькі ўбачыў яе статную постаць, адразу пачаў ладавацца ў дарогу. Падабраў з-пад конскай морды ў абярэмак сена і, паклаўшы на калёсы, стаў запрагаць каня. Калі Насця падышла, ён падцягваў церассядзёлак.

— Чаму адна, кума? — Марцін, жартуючы, заўсёды называў Насцю кумою.

— Не прыехаў.

— Не прыехаў? Што ж гэта з ім?

— Мабыць, затрымалі...

— Не, можа, дзе-небудзь на перасадцы марнуецца... Сядай!..

Марцін прытрымаў каня, пакуль Насця, падабраўшы край вішнёвай спадніцы, каб не мяць яе, садзілася на сена. Сам не сеў, да вуліцы, кульгаючы, ішоў побач з калёсамі, трымаючыся адной рукой за драбінку, а другой — за лейцы. Потым уясо, як калёсы жалезнымі шынамі застукацелі па бруку, падскокваючы на кожным камені, прысеў да Насці. Тая бліснула на яго чорнымі вачыма, памкнулася сказаць нешта вясёлае і, не сказаўшы, сціхла. Бровы здзіўлена падняліся.

— Ты што, як мыш на крупы, надзьмуўся. Глядзі, людзей настрашыш. А то яшчэ, чаго добрага, каб конь не спудзіўся. Разнясе.

Яна засмяялася, бліснулі роўнымі радамі белыя зубы. «Красуня якая! — праплыло ў галаве Марціна.— От і вайну перажыла і колькі перацярпела, а ўсё як дзяўчынка. Ніколі не пабачыш з апушчанай галавой — смяецца, жартуе... Без прымаўкі і з лаўкі не зваліцца!»

— Колькі гэта гадоў табе? — нечакана запытаўся старшыня.

— А што?.. Купіць хочаш? Не купіш. Грошай не хопіць.

— Гляджу на цябе: і гады да цябе не прыстаюць. Як да гуся вада. Да ста гадоў будзеш, як цётка Малання кажа, маладухай хадзіць. Не тое, што Алена. Тая за вайну пастарэла гадоў на дваццаць.

— А што мне,— са смехам у чорных вачах сказала Насця.— Лягу не мята, устаю не клята... Чаго мна старэць? У калгасе ж таксама не ганяць за маю працу,— з задорам скончыла і, стрымліваючы смех, паглядзела на Марціна.

Старшыня не адказаў. Фурманка выехала ў поле» колы

ціха і мякка шаргацелі па пыльных каляінах. Абапал пацягнуліся сады, агароды, ягаднікі.

— А як ты думаеш,— загаварыў раптам Марцін,— чаму я надзьмуўся?

— А хто ж цябе ведае? Табе ж нібыта відней.

— Відней то відней, праўда. А ўсё-ткі і ты б даведалася, каб трохі падумала. Мо ў старшыні ад ляноты паясніцу ломіць. А можа, ён трывожыцца, што на полі ячмень асыпаецца, а тут — разлад, спрэчка паміж дзвюма брыгадамі?

Наперадзе, праз паўкіламетра, шлях браўся направа. Ад павароту ён хаваўся між двума радамі старых бяроз. Калі Марцін і Насця пад'ехалі да павароту, насустрач ім з-за бяроз паказалася фурманка, нагружаная мяхамі. За ёй — другая, трэцяя, чацвёртая. Яшчэ зводдалек старшыня пазнаў, што гэта абоз са збожжам з іхняга калгаса, з «Партызана».

Ён саскочыў з калёс і пайшоў насустрач калгаснікам.

— Сёння ўсё вывезлі? — запытаўся Марцін у старшага абознага, вельмі шырокага ў плячах, рослага хлопца.

— Жыта вывезлі, колькі было намечана. Поўнасцю, словам... Кепска, што пшаніцы вось яшчэ не вязём,— адказаў абозны, стоячы поруч з Марцінам.

— Намалоцім і пшаніцы. Цяпер жа ўсё пакуль цапамі б'ём. От паслязаўтра скончым жаць ды малатарня прыйдзе — абяцалі ў эмтээсе,— тады пабачыш!.. Пакуль не забыўся, слухай — здасі, Рыгор, хлеб, заедзь у сельгасснаб, забяры запасны нож для жняяркі... Скажы, дома там усё ў парадку?

— Усё, А што там можа здарыцца? Працуюць...

Марцін, паспакайнеўшы, вярнуўся да Насці.

— Найшоў на мяне пасля той вашай спрэчкі неспакой, Насцярожаны нейкі стаў я... Быццам якая-небудзь гайка

ў машыне скрышылася, так і ў нашым калгасе. Круціцца кола, бегае, як трэба, але — ненадзейнае. Няма веры яму. Бойся яго... Ты толькі пра сваю брыгаду дбаеш, а за ўвесь калгас — табе малы клопат. Пра ўвесь калгас мне застаецца думаць.

— Што ж, вялікаму каню вялікі хамут,— з усмешкай перабіла Насця.— Ты б, от, пра Алену меней думаў, тады б лягчэй было.— Потым дадала сур'ёзна і горача: — Ты што ж, хочаш, каб я памірылася? З ёй не тое што мірыцца, а... яе трэба, калі хочаш ведаць, можа, судзіць, тую тваю хвалёную Алену. А ты яшчэ прыкрываеш!

— Чым жа ты давядзеш, што Алена вінавата?

— Нечага і даводзіць. Я і так ведаю, хлто яна. Бачна па вочках, што ходзіць па ночках. І ўсе ведаюць,' адзін ты не бачыш.

— Як ты можаш гаварыць так!.. Сама пачала спрэчку, а цяпер яшчэ сарамаціш чалавека...

— Ты мяне не агіціруй мірыцца,— адрэзала спакойна яна, спусціла з драбінак загарэлыя пруткія ногі ў падгорнутых шкарпэтках і чаравіках з высокімі абцасамі і стала моцна сцябаць пугай на запыленай прыдарожнай траве.— Як захачу — сама прыйду, працягну руку. Я хоць і ў спадніцы, а смеласці не стану пазычаць...

Старшыня пачаў гарнуць цыгарку. Тытунь, нібы знарок, церусіўся ў непаслухмяных пальцах. Чыркануў некалькі разоў запалкамі, запалкі тухлі. Ён кінуў лейцы Насці, саскочыў з калёс, але няўдала — павярэдзіў параненую пятку і ад болю мімаволі заскрыпеў зубамі. Выпрастаўшыся, адразу прыкурыў. Фурманкі не стаў даганяць, а ішоў наводдаль ад яе і думаў: «Баба ўпартая, паспрабуй уламай яе... На ліха мне такі брыгадзір... Не слухае добрых слоў, не разумее, не хоча разумець!.. «Як захачу, сама прыйду, я не саромлюсь”. Чакай, калі ёй зажадаецца прыйсці!.. Важдаўся тут з яе капрызамі!»

Ён ішоў так доўга. Абапал у сухім духмені жніўеньскага дня млелі палі — то голая пожня, першы знак развітання з летам, то бялявыя разлівы нязжатага ячменю, то зялёныя, прыпыленыя абсягі бульбы. Жыта ўжо не было відаць, а пшаніца і ячмень яшчэ дзе-нідзе стаялі. Марцін разы тры збочваў з дарогі, шоргаючы зношанымі кірзавымі ботамі, ішоў па пожні, гаспадарскім вокам звыкла прыглядаўся да прысадзістых бабак, да ўмятых калёсных дарожак. На адным полі, то там, то сям на памятым іржышчы, дзе стаялі раней бабкі, Марцін знайшоў каласы.

«Нацерушылі і не падабралі, абібокі! Гаспадары называецца! Чыё гэта поле? Здаецца, «Чырвонага шляху»... Ну, так, «Чырвонага шляху»... Трэба пазваніць старшыні — навучыць, як трэба рабіць...»

Яго зноў крануў непакой. Марцін збочыў з поля на шлях, кульгаючы, уподбег дагнаў калёсы і сеў.

— Я ў райкоме даў слова,— сказаў ён, беручы ад Насці лейцы,— што мы заўтра ўвечары скончым уборку.

Ён паглядзеў на Насцю, у позірку прыплюшчаных вострых вачэй было запытанне: скончым ці не? Насця сказала:

— Мая брыгада сёння скончыць. За мяне табе хвалявацца не прыйдзецца. Я, можаш быць спакойны, не падвяду.

— А іншыя?

— А іншыя? Што ж мне галаву лішне ламаць? У кожнага ёсць свая галава, свой розум... Да чужога цела няма каму дзела...

У вачах Марціна бліснулі жорсткія агеньчыкі. Ён згарача памкнуўся сказаць штосьці злое, едкае, але перадумаў, змаўчаў. Потым, супакоіўшыся, суха выціснуў :

— Пашлі сягоння на ноч чалавек трыццаць сціртаваць.

Болей яны да самага калгаса не прамовілі ні слова.

Той дзень Ігнат сланяўся па двары, не знаходзячы сабе прытулку. Коні пасвіў цяпер другі калгаснік. Ісці працаваць у поле Ігнат не хацеў, бо гэта азначала ўступку яго крыўдзіцелям — Насці і Марціну. «Не пайду я да іх кланяцца!»

Але працаваць карцела. Ён любіў працаваць. Два гады з таго часу, як у вызваленай Каранёўцы зноў стаў жыць калгас, Ігнат з дня ў дзень спяшаўся на працу, яго галава была напоўнена markdown рознымі думкамі пра коней.

І раптам сёння Ігнату не трэба ні аб чым рупіцца, ні пра што дбаць. Спі, колькі зажадаецца, гуляй, як табе хочацца. Раней часамі ён думаў, што не мець клопатаў прыемна, а цяпер выяўляецца, што такое становішча вельмі дакучае. Асабліва, калі вакол гарачая жніўная пара і ўсе людзі, нават горкія падлеткі, з рання да позняга вечара не сыходзяць з поля...

Учора, перадаўшы коней другому конюху, у сваяка-суседа Ігнат выпрасіў пляшку гарэлкі. Цяпер даводзілася пакутаваць ад няўтольнай смагі, аднак пахмяліцца не было чым. Маланне, у якой ён прасіў «хоць кроплю» гарэлкі, сярдзіта накінулася на яго: «Трасцы табе, а не гарэлкі, абібок!.. І ёсць, а не дам»,— дадала яна напаследак, каб болей дапячы. І праўда, Ігнат ведаў, яна мае гарэлку, але болей не прасіў, помніў Маланніну ўпартасць. Хоць памірай, калі сказала: не дам,— не дасць. Вылаяўся ціха і паплёўся лянiва з хаты ў агародчык. Там каля хлява стаяла некалькі вішанек; пад вішнямі была густая аксамітная траўка, цень, прахалода. Ён разваліўся ў траве, спадзеючыся заснуць, але сон не ішоў. Ігнат некалькі разоў перавярнуўся з боку на бок,— дарэмна, смага не давала спакою.

Вось ужо Малання пайшла на работу: Ігнат чуў, як заскрыпелі вароты. «Праклятая баба, шкода ёй гарэлкі!» Нейкі час увага былога конюха была занята мураўём, што рупліва поўз па травінцы, несучы паклажу. Потым пачуў ён дзіцячы плач, дзіця плакала

недзе непадалёк, нехта яго супакойваў. Хутка яно сціхла, і над сялом запанавала непарушная цішыня.

Ігнат падняўся і паклыпаў у хату. Толькі знайшоў у сенцах пляшку з гарэлкай,— пачуліся на ганку крокі. Ён борзда схаваў бутэльку і ўскочыў:

— Хто там?

У сенцы ўвайшла Вольга. Са святла яна некаторы час нічога ў змроку не бачыла, як сляпая, пазірала, не на Ігната, а ў бок ад яго. Потым вочы спакваля звыкліся з прыцемкам.

— Дзядзька Ігнат...— Яна парывіста дыхала, напэўна, хутка ішла.— Дзядзька Ігнат, вам трэба ісці на работу. У нас не хапае возчыка... Вы ж цяпер не працуеце,— цішэй дадала яна.

«А-а, прыйшлі прасіцца! — з непрыязнасцю і радасцю падумаў Ігнат.— Патрэбны стаў! Учора скінулі з работы, а сёння клічаце... думаеце, Ігнат не помніць крыўды...»

— Ну і што, калі не працую,— цвёрда і цяжка выціснуў Ігнат.— Не працую... і не пайду працаваць!

Жанчына ад такога адказу збянтэжылася.

— Дзядзька, там не хапае возчыка... Паўлік захварэў, ліхаманка яго трасе.

— А табе што за клопат да гэтага?

— Мяне жанкі паслалі сказаць...

— Жанкі!.. Не пайду!

Ён павярнуўся і, не спяшаючыся, лянiва паплёўся ў хату. Як толькі жанчына выйшла, Ігнат вярнуўся да пляшкі.

Калі Ігнат сабраўся быў пацягнуцца да вішанек, зноў бразнула клямка. «Каго гэта нячыстая носіць? — нездаволена варухнулася ў яго галаве. Прынесла

Гардзея Шкробата.

— Наведацца прыйшоў, Ігнатка. Думаю, зайду, пабачу сваімі вачыма, як ён маецца адзін.

Азірнуўся вакол, левае вока ўвесь час торгалася, падміргвала загадкава. Гардзей зняў шапку, сеў ва стол.

— Пляшачку гарэлкі прынёс табе, думаю, пакаштуем па-сяброўску разам, па даўняй памяці, аж, бачу, ты ўжо прылажыўся да горлачка. Не стаў чакаць... Ах ты, нецярпячка гарачы!

Сядзеў так, плявузгаў пра розныя дробязі, нервова падміргваючы вокам, Ігнату слухаць апрыкрала, потым такім жа дзіўным голасам, не паварухнуўшы брывом, загаварыў такое, што Ігнат, хоць п'яны быў, пахаладзеў:

— А я да цябе, Ігнатка, можна сказаць, па справе прыйшоў. Не па сваёй, праўда, а па тваёй. Аб табе непакоюся, смелая ты галава. Храбры, ты, Ігнатка, храбры!.. Ва такія справы менш за дзесяць гадоў не дадуць. Дзесяць гадоў, не менш! О! А ты што думаеш, гэта табе смешкі. І ты не пабаяўся, адвага!

Усярэдзіне ў Ігната нешта адарвалася. «Адкуль ён ведае?!» — сумеўся Ігнат. Паспрабаваў апраўдацца:

— То коні самі ўлезлі. Не дагледзеў...

— Кінь ты, Ігнат! Я ж не маленькі! Нібы хто паверыць?

— Не паверыць? Дык гэта ж праўда! Заснуў, ну, коні і ўбіліся...

— Убіліся? Ну і жартаўнік ты, Ігнат! Дай шклянку,

Ігнат паслухмяна прынёс шклянку. Гардзей наліў сабе, выпіў, наліў другую, падсунуў Ігнату. Той узяў шклянку, але піць не стаў,— ён быў прыгнечаны і разгублены.

— Горды ты, Ігнатка. Не даешся ў крыўду,— гэта па-мойму! А чаго ж даравацъ крыўду, праўда? Толькі ты не

бойся, не дрыжы як заяц.

— А я і не дрыжу.

— І правільна. Я не скажу. Толькі ты мала, Ігнатка» даў ёй, Насці гэтай, і Марціну, Учора зжалі гэты рэкордны ўчастак, копы склалі, дык ты вазьмі ды раскідай іх. І ўсё! Глупства адно... Шкоды няшмат, але затое — грому, о!.. Як яны закіпяць!

Кожнае слова, якое кідаў Гардзей, важка асядала ў Ігнатавай душы. Ігнат яшчэ ніколі не бачыў Гардзея такім дзіўна-ўпэўненым, такім нязвычным і неразгаданым, і яму рабілася млосна.

Ён з натугай праглынуў цвёрды камяк, выціснуў:

— Ты што м-мяне хочаш... пад суд?!

— Ды не, што ты, глупства адно толькі! Ніхто бачыць не будзе... І падазрэння на цябе не будзе. Насця падумае на другога чалавека... Ніякага падазрэння.

— Т-ты што гэта... смяешся? — не знайшоўся нічога іншага сказаць Ігнат.

— Смяюся я ці не? Гм... Як табе сказаць? Не ведаю. Не ведаю, Ігнатка. Ты ўжо сам кумекай, смяюся ці не?

Ігнат рэзка адпіхнуў шклянку, ускочыў.

— Не хачу!

— А ты не кіпяціся, не кіпяціся. Жыццё табе надакучыла? Я ж табе не вораг, хоць ты цяпер увесь у маіх руках. Я скажу толькі адно слова, і цябе ўпякуць на дзесяць гадоў. На дзесяць гадоў, як піць даць... А тут — глупства адно — раскідаў копы... Дробязь... ніхто і ведаць не будзе...

Упершыню з таго дня, як знялі Ігната, апанаваў яго непакой за мінулае.

— Трымайся мяне, Ігнат, не прападзеш!..

Гардзей узяў шапку, устаў, падышоў да Ігната і сказаў, блізка ўпяўшы ў конюха нерухомы позірк і нервова падміргваючы:

— А пра тое я нікому не скажу!

Гардзей выйшаў. Ігнат узрушана абхапіў рукамі^галаву і стомлена асеў на ўслон, паныла задумаўся. У яго душы, змяняючы адно другое, сталі варушыцца то непакой, то шкадаванне, то одум.

5

Перад полуднем некалькі жней з Насцінай брыгады вярталіся з поля. Жанчыны ішлі бязладна — па адной, па дзве, зморана, з радасным гоманам. За імі наводдаль, узбіваючы пыл, коні павольна кацілі жняярку.

Аленіна брыгада яшчэ жала. Алена адразу, як убачыла жанчын на дарозе, здагадалася, што яны скончылі жніво,— учора ўвечары Алена чула, што ў іх на сёння заставалася мала. «А ў маёй брыгадзе яшчэ такое поле нязжатае, што і за два дні не адолець. Пазней за ўсіх скончым»,— шчымлівы непакой сціснуў сэрца.

— Насціны ідуць палуднаваць...— сказала, перавязваючы хусцінку і пазіраючы на дарогу, Лізавета.

— Не палуднаваць, а з работы,— паправіла яе хмурна цётка Малання.— Не бачыш, ці што,— жняярку за сабой валакуць...

Жнеі выпрасталіся і пачалі паглядаць на дарогу, на жанчын, што падыходзілі ўсё бліжэй і бліжэй. «Толькі б не прыйшлі дапамагаць,— з непрыязнасцю падумала Алена.— Калі не з добрай душой людзі прыходзяць, то не столькі дапамогуць, колькі стануць потым выхваляцца. Сажнуць жменю, а нагавору таго на год наробяць...»

Пасля здарэння са жняяркай, пасля несправядлівых і

крыўдных Насціных слоў, якія кінула тая перад Марцінам, між Аленай і Насцяй лягла мяжа недавер'я. Алена мімаволі стала глядзець на Насцю і калгаснікаў з яе брыгады з нейкай насцярожанасцю. Гэты настрой, заўважыла яна, перадаўся таксама многім яе жнеям...

— Што ж гэта вы, суседкі, адстаяце?! Сорам! — крыкнула з дарогі худая, вастраносая маленькая жанчына. Гэта была Ганна Лаўрэнчыкава, у сяле яе часта называлі яшчэ Піскуніхай за незгаворлівы характар. У насмешлівым ладзе яе сухога, пісклявага голасу Алене пачулася знявага.

Цётка Малання знарок, каб падражніць, упёршыся рукамі ў бакі, паклікала:

— Заходзь, Ганна, няма чаго гультаяваць!

Маленькая Піскуніха пры гэтых словах спынілася, з'едліва адказала:

— Дай божа, каб вы так гультаявалі, як я. Каб вы ўсе хоць палову так пастараліся, як я, вы даўно б ужо зжалі. А то стаяць ды на неба пазіраюць — ці хутка абед.

— Бач ты, адна якая шчырая! Ідзі, куды ідзеш! — не ўтрывала, параіла спакойна Алена.— Чаго ты тут стала? Ніхто цябе і не просіць сюды, не бойся...

Жнеі сціхлі, сталі моўчкі жаць.

Алена задумалася і жне, не гледзячы, левай рукой забірае жмут шапаткіх сцяблін, звыклым поцягам правай рукі адразае іх ад зямлі. Брыгадзіра поўняць, хвалююць невясёлыя думкі: «Каб жа гультаявалі, не крыўдна было б. А то так шчыруем і ўсё роўна пасля ўсіх». Потым пачынае разважаць: «Людзей мала. Чатыры чалавекі захварэла якраз у такую пару. Ганна ды Васіліна не сягоння-заўтра народзяць... А што Ігната дадуць, то хіба дапамога. Толькі адна назва, што новы работнік, а карысці ад яго, як воўны з воўка...»

— А мой чалавек недзе па двары швэндаецца,— быццам адгадваючы Аленіны думкі, гаворыць Малання.—

Крыўдзіцца, што з конюха знялі. Скажы ты, ганарлівы які. Проста дзіўлюся, адкуль у яго столькі гонару?.. Далікатнай просьбы чакае! Чакай, я цябе, даражэнькі, папрашу!..

— Так ён і баіцца вас,— падбухторыла Маланню насмешніца-суседка Лізавета.

— Што? Мяне не баіцца?!

Цётка Малання падняла галаву І так паглядзела на дзяўчыну, нібы гэта была не жняя-суседка, а Ігнат, Твар у Маланні зрабіўся цвёрды, у вачах бліснулі пагрозныя зялёныя агеньчыкі. Лізавета ажно сумелася і зірнула на Маланню з асцярогай.

— Мяне, рыбка, не паслухае?!

— Каб жа слухаў, цётка Маланння, на працу прыйшоў бы... А то ж не відаць яго нешта...

— А заўтра прыйдзе!

Якраз пад'ехала блізка жняярка, і Алена пабегла на дарогу, каб узяць яе ў сваю брыгаду. На сядзенні, знарок зморана згорбіўшыся, падрабляючыся пад дарослага, сядзеў Пятрусь, той хлопец з кірпатым аблупленым носам, што спрачаўся з Аленай каля кузні. Калі Алена загадала яму стаць, ён, не мяняючы паставы, паважна прыпыніў коней і запытаўся нездаволена:

— Ну што?

— Выпражы коней. А жняярку нам пакінь.

— Як гэта па-акінь?! А хто за жняярку адказвае? Ты ці я?

— Я буду адказваць,

— Ты будзеш адказваць! — з насмешкай свіснуў Пятрусь.— Шмат вас знойдзецца, такіх адказчыкаў!

І, даючы знак, што размова скончана, ён тузануў лейцы. Коні крануліся.

— Чакай жа! Я скажу Марціну, што жняярка палову дня цераз цябе стаяла без работы...

— Кажы! Без загаду брыгадзіра я не аддам. Скажа Насця аддаць, я і аддам, а без яе і не прасі.

— Дык яна ж у горадзе...

— А мая справа маленькая.

— Ты хочаш паддобрыцца да Насці, Ну глядзі ж. Я ўсё скажу старшыні! — крыкнула ўслед Алена.

Яна вярнулася да жней. Хвілін праз дзесяць паказалася другая — большая група жанчын з Насцінай брыгады. Жанчыны, відаць, адсталі, каб назбіраць травы ці пустазелля для кароў і свіннёй: хусткі, якія жанкі неслі за плячамі, як клункі, былі туга набіты травою. Параўняўшыся са жнеямі, жанчыны раптам збочылі і падаліся да Алены.

— Дзень добры, Аленка! Дзень добры, жанкі!.. А мы да вас..»

Яны сталі скідаць клункі з плеч. Жнеі весела прывіталіся» з цікаўнасцю пазіралі на іх.

— Мы да вас, суседачкі, памагчы... От, хочам разам з вамі пашчыраваць... Ці прымаеце?

— Дзякуем,— не разгінаючыся і не гледзячы на жанчын, прабурчала Маланння. Яна яшчэ нешта хацела сказаць, але Лізавета, быстра кінуўшы зірк на старую, перабіла:

— А чаму не прыняць! Памагайце... Мы з радасцю, калі да нас з добрай душою.

Шмат якія жнеі з Аленінай брыгады клікалі іх да сябе, каб жаць поруч. Жанчыны адразу разышліся, уладзіліся, дзе каму падабалася, і, не марнуючы часу,

сталі жаць.

...Цішыня. Толькі сярпы пераклікаюцца: ж-жык! ж-жык! Духмень. У неагляднай глыбознай далечы ні адной хмурынкі.

Нерухомае спякотнае сонца.

На калгасным двары, дзе, прыехаўшы з горада, Марцін распрагаў каня, было пуста і ціха,— толькі ў другім баку канюшні конюх пакрыкваў на хворых коней.

З канюшні выйшаў стрыжаны хлапчук у майцы і зрэбных, закасаных да каленяў штанах — конюхаў сын. Ён вёў за лейцы гнедага нязграбнага каня, што лянiва тупаў маслакаватымі нагамі, звесіўшы гарбаносую галаву. Хлапчук стаў запрагаць каня ў пажарную бочку.

— Ты куды? — запыніў Марцін хлапчука.

— Па ваду на рэчку.

— А хіба тут у калодзежы ўжо няма вады?

— Няма. Уся высахла ад гарачыні... Бацька нядаўна набіраў, дык адзін глей.

Марцін ужо ведаў пра тое, што здарылася. Яшчэ на дарозе, не даязджаючы да сяла, ён спаткаў агароднага вартаўніка Васіля Скорыка, і той яму падрабязна расказаў пра спрэчку за жняярку. Васілю Марцін не вельмі верыў, бо Васіль, расказваючы што-небудзь, заўсёды любіў многа дадаваць сваёй выдумкі. Тым не менш словы вартаўніка ўстрывожылі Марціна, і ён спяшаўся хутчэй распрэгчы каня і даведацца пра ўсё больш дакладна.

Занёсшы ў кладовую вупраж і выходзячы з канюшні, ён акурат убачыў Вольгу, што вярталася з поля.

— Пачакай трошкі! — паклікаў Марцін і хутчэй пакульгаў услед.

Яна спынілася, стомлена пераступіла з нагі на нагу,

чакаючы, калі ён падыдзе.

— А дзе Алена?

— Алена на полі. Уся брыгада яшчэ на полі... Я прыйшла раней, бо дзіця малое нешта нядужае... Цэлы дзень рабілі. На абед не хадзілі нават. Там і палуднавалі — толькі я хадзіла, дзіця пакарміць.

Яна зморана перагнулася назад і выпрасталася, светлы, не пацямнелы ад загару твар перасмыкнуў боль.

— Спіна як чыгунная... Але і зрабілі многа.

— Колькі зжалі?

— Я шаснаццаць сотак. Авёс быў густы, спорны. І болей зжала б, каб не хадзіла ў сяло. Маланння сягоння больш за дваццаць сажне...

— Калі скончыце?

— Паслязаўтра, можа, і скончым, Але наўрад.

— Што гэта ў вас такое здарылася з трэцяй брыгадай? — запытаўся нарэшце Марцін.

Вольга расказала. Слухаючы яе, старшыня з трывогай падумаў пра сваё абяцанне, якое даў у райкоме. «Нібы знарок, каб перашкодзіць мне — ліха гэтае... Цяпер управіцца за два дні яшчэ цяжэй. Чорт, чаму я не ўцяміў папярэдзіць, каб перадалі жняярку. Як я прашляпіў, няўдача...»

Яны падышлі да Вольчынай хаты. Перад хатай, дзе ў агародчыку да вайны Вольга садзіла кветкі — мальвы, вяргіні, півоні, цяпер яшчэ густа буялі каструбаватыя калючыя кусты дурнап'яну, дзядоў ды крапівы. Пры вуліцы тырчалі два парэпаныя счарнелыя слупкі, што нейкім цудам уцалелі ад плота. Вольга стала.

— Ну, мне дадому...

Насцю апошняе здарэнне таксама ўстрывожыла. Яна,

хоць і казала старшыні, што турбуецца толькі за сваю брыгаду, зусім не абыякава адносілася да таго, паспее ці не паспее калгас зжаць у час.

Пры гэтым ёй здавалася, што сённяшняе здарэнне было як бы вынікам той спрэчкі, якую пачала яна. І Насця не магла адкаснуцца ад думкі, што яна, хоць і была ўвесь дзень не ў калгасе, вінавата разам з Петрусём.

Аднак Насця старалася не паказваць старшыні свайго непакою.

Як толькі калёсы ўз'ехалі на калгасны двор, яна саскочыла з драбінак і, ні слова не кажучы Марціну, накіравалася да хаты, у якой жыў малады жняяр. «Ах ты, нягоднае хлапчанё! — думала ўзлавана яна.— Ён ужо — бачыце вы — свае парадкі тут устанаўляе... Цэлага паўдня праз яго, нягодніка, змарнавалі!»

Пятрусь быў дома — папраўляў зубы ў граблях. Ён акурат жалезным тронкам ножыка забіваў выразаны кляновы зуб. Убачыўшы брыгадзіра, хлопец адразу адлажыў граблі ўбок і ўстаў.

— Што ты гэта натварыў! — не адказваючы на прывітанне, накінулася Насця на хлопца.

Пятрусь збянтэжыўся.

— А што такое?..

— Што такое? Ты не ведаеш?! Ты чаму жняярку не аддаў Алене?

— Чаму? Самі нібы не знаеце... Нібы не пры вас яна адабрала жняярку каля кузні. Нібы не ведаеце, што яна ячмень на Далёкім полі...

Насці хацелася сказаць, што Алена па праву ўзяла жняярку каля кузні,— але яна стрымалася — не такі быў у Насці характар, каб абы-як прызнавацца ў сваёй віне, ды яшчэ перад нейкім зялёным падлеткам.

— А табе што да гэтага? Прасілі цябе ўмешвацца? Калі

яна і зрабіла тое, то ты ўсё роўна не меў права не даць ёй жняярку,— строга прамовіла Насця.— Што Алена, для сябе брала? Для сябе?

— Не для сябе, канешне... Для брыгады.

— Не для сябе! І ты не меў ніякага права не аддаць, ясна? От мы зараз былі з Марцінам у горадзе,— ён там у райкоме сказаў, што наш калгас заўтра скончыць жніво. Ён слова цвёрдае даў! А цяпер што цераз тваю выходку атрымліваецца?

— Я не ведаў...

— Трэба было ведаць!.. А да таго, што я маю з Аленай, ты не чапайся. Не ў сваё проса не сунь носа!.. Я сама не дам сябе ў крыўду! Ясна?

Хлопец не ведаў, што адказаць. Хацеў зрабіць так, каб Насця пахваліла, думаў аб тым, каб было даспадобы сваёй брыгадзе, а тут, выяўляецца,— памыліўся.

Пятрусь вінавата заміргаў вачыма:

— Ясна...

6

Яшчэ не ўзыходзіла сонца, калі Алена выправілася на работу. З балота ад Тур'і, зацягнутай шырокай коўдрай белага туману, патыхала свежым халаднаватым ветрам. Было золка. Неба ўсюды аблажвалі цёмныя панурыя хмары. «Хоць бы дождж не пайшоў!» — падумала Алена. Выйшаўшы з хаты, яна апранула пінжак, падагнула доўгія рукавы, зашпіліла ўсе гузікі. Жанчын з яе брыгады на вуліцы яшчэ не было, і Алена падумала, што паднялася зарана, што трэба было б пачакаць трохі дома. Але яна не вярнулася, ведаючы, што жанчыны стрымаюць сваё абяцанне, не спозняцца.

І праўда, ужо на павароце з сяла на калгасны двор яе

дагнала Вольга.

— Ну вось, да двара пойдзем удзвюх,— сказала яна, аддыхваючыся ад хуткай хады і стараючыся ісці

ў нагу з Аленай.

— Хоць бы дождж не нагнала. Хмары якія...

— Хмары разыдуцца,— запэўніла Вольга.

Алена ішла маўкліва і задуменна. Вольга, зірнуўшы на яе яшчэ соннымі вачыма, узрушана загаварыла:

— Рана як, Алена! Цялят і кароў не чуваць нават... Мая Арынка спіць со-оладка! — яна шчасліва ўсміхнулася простай, адкрытай усмешкай.— Як ішла, накрыла яе, "а яна нават не паварухнулася. Калі б ты бачыла, Алена, як спіць! Ручкі раскінула, вось так... Ну, я на двор па жняярку.

Алена не адказала. Вольга здзіўлена зірнула на яе і толькі цяпер заўважыла, што Алена зусім не слухала, думала аб нечым сваім.

Над полем, над шырокім прасцягам нячутна плыў ранак. На прыдарожнай траве, у вясёлых пялёстках рамонкаў, на пляскатых лісцях трыпутніку, на белых галоўках дзьмухаўцу абапал дарогі густа туманіліся кроплі расы. Стаяла такая цішыня, што ў ёй было чуваць, як побач, устрывожаныя крокамі Алены, з ясным шэлестам ападаюць расінкі.

«Калі добра сягоння пастараемся, можа, як-небудзь заўтра да вечара ўправімся,— думала Алена. Пухлыя, падобныя да дзіцячых, вусны задрыжалі ад крыўды.— Пазней за ўсіх...»

Першая пачала працаваць жняярка. Пры жняярцы была Вольга, якая нікому ў Аленінай брыгадзе не саступала гэтага месца — яна лічылася ў брыгадзіра за самага стараннага, спрактыкаванага жнеяра. Усё, што ні даручалі, Вольга рабіла акуратна. Разам з Аленай яна шчыра перажывала ўсе брыгадныя непаладкі. Пры

жняярцы ішлі калгасніцы з Вольчынага звяна.

Жанчыны збіраліся дружна і адразу браліся за працу. Неба спакваля яснела. Радуючыся, што надвор'е правіцца, Алена праверыла, ці ўсе прыйшлі. Было сорак чатыры чалавекі — больш, як у іншыя дні, бо прыйшло некалькі калгасніц, якія звычайна не хадзілі на жніво. Чацвёра падлеткаў-дзяўчат, што жалі ўпершыню, трымаліся між дарослых нясмела, нязвычна, як навічкі ў школе. Алена адвяла ім асобны ўчастак, назначыла старшую. Да іх далучылася бабка Прося, сухая, маўклівая, строгая жанчына: дзе ў яе гады раўняцца з маладымі жнеямі. У іншыя дні бабка сядзела сабе пры хаце ды глядзела ўнука, а сёння дзіця аддала ў яслі і таксама прыйшла на поле.

Мужчын і хлопцаў — іх было дзевяць — Алена накіравала вазіць снапы.

Потым, як ужо ўсе пачалі працаваць, прыйшоў Васіль Скорык, Вольчын чалавек. Каўнер яго даматканай ільняной сарочкі, старанна вышыты Вольгаю, быў шырока расхрыстаны. Пусты правы рукаў, каб не матляўся, Васіль засунуў з ніжняга краю за тонкі скураны паясок, што слабка перахопліваў сарочку. Пры наступленні на Мінск Васілю, які быў у той час мінамётчыкам гвардзейскай часці, асколкам з нямецкага снарада адарвала па плячо правую руку; вярнуўшыся ў калгас, ён стаў працаваць агародным вартаўніком. Як агародны вартаўнік, Васіль не меў дачынення да Аленінай брыгады, але ён разам з Вольгаю перажываў брыгадныя нелады.

— Прымаеце ў памочнікі? — голас у Васіля басавіты, моцны: яго ў сяле за гэта жартам называюць трубою. Некалькі жанчын цікаўна зірнулі на яго.— Га, прымаеце? Чаго не маўчыце?

— Чаму ж не прыняць? Калі ласка...

— Куды яго, такога нездаляшчага! — наўмысна запярэчыла Алена, хоць у душы радавалася прыходу Васіля.

— Хто нездаляшчы? — весела адгукнуўся Васіль, ён любіў жарты.— Я? Ты б, мілая, лепей спытала маю Вольгу, яна вунь там на жняярцы сядзіць, яна табе сказала б, які я нездаляшчы.— Ён схапіў Алену за стан і прыцягнуў да сябе. Алена ўперлася рукамі, паспрабавала вырвацца, але дзе там — Васілёва рука як жалезны абруч.

— Ну што, нездаляшчы? — з пераможнай усмешкай сказаў Васіль, адпускаючы Алену. Тая, заружавеўшы ад супраціўлення, лагодна ўсміхаючыся пухлымі губамі, развязвала змятую хустку, каб паправіць ускалмачаныя валасы. Жанчыны весела падсмейваліся з Алены, кпілі.

— Дык то адно, з бабай управіцца, а гэта другое, рабіць...— не здавалася Алена.

— А як жа ж агарод! Там жа свінні націнне вытаўкуць ці вераб'і выдзеўбуць каноплі без цябе, вераб'іны начальнік!..

— Не выдзеўбуць! Яны ў мяне свядомыя! — пажартаваў Васіль, потым, схаваўшы ўсмешку, сказаў сур'ёзна: — Там Лідка мая засталася...

Ён пайшоў зносіць снапы ў бабкі.

— Калекі хлеб зарабляюць, а мой гуляе! Чакай, абібок! Чакай» катаржнік, я табе не дарую,— цётка Маланння касцістай учэпістай рукою захапіла поўную жменю аўсяных сцяблоў і парывіста, са злосцю, разанула сярпом.— Я табе не дарую...

У нейкі міг у лагоднай сінечы між разарваных воблакаў зазіхацела сонца, і поле адразу радасна заззяла. Зямля пачала прыкметна параваць і сохнуць. Дыхнула гарачынёй.

Та-та-та! — далятае зводдалек прагавіты клёкат жняяркі. Ён нібы падганяе коней, жнеяра, вязальшчыц. Жняярка ідзе спорна, кладзе за сабою шапаткія абярэмкі спелых сцяблін..

Жанкі, што працуюць там, спяшаюцца, стараюцца не

адстаць. Гарачы едкі пот, сплываючы з ілба, засцілае вочы. Толькі б паспець у час, толькі б хутчэй звязаць снапы.

І раптам — клёкат адразу ціхне, нібы адсечаны адным махам, у вушах прыкра звініць, шалясціць непрывычная цішыня. Алена ўстрывожана выпростваецца, глядзіць туды — жняярка стаіць нерухома. З ускінутымі крылламі, што паднімаюцца над аўсом, машына здалёк нагадвае нейкага вялізнага матыля. Алена бачыць — Вольга саскочыла з сядзення і бяжыць наперад, чамусьці прыглядаючыся да аўса. Прабегла метраў сто, спынілася, паглядзела наперад. «Што там такое? — не церпіцца хутчэй даведацца Алене.— Чаму сталі? »

Неўзабаве Вольга, устрывожаная, з панурым тварам, падышла да брыгадзіра.

— Што там у цябе?

— Авёс ад перастою паламаўся... няможна жаць...

— Паламаўся? Многа яго?

— Сотак дзесяць... Увесь той узгорак.

— Абміні. Я з жанкамі сажну... Ідзі.

Вольга не чула апошніх слоў Алены, яна наўпрасткі пабегла да жняяркі. Жняярка зноў пачынае стракатаць. Адна Алена не спакайнее, трывожная вестка, прынесеная Вольгаю, зноў абуджае горкія, назольныя думкі: «Спазніліся. Заўтра трэба хоць уночы рабіць, а скончыць».

Трэба рабіць, не трацячы дарэмна ні хвіліны, спяшацца, а тут Маланння, нібы сумысля, нібы знарок насуперак, касцістай учэпістай рукою шмаргае Алену за спадніцу:

— Глядзі, Аленка, што там за працэсія?

Алена непрыхільна падумала: «Вось няшчасце яшчэ: жала б, пра жніво больш думала б, чым попусту па баках сарок лавіць... Глядзі ды глядзі... Такая непаседа,

быццам маладая!»

— Нечага мне, цётка Малання, туды глядзець.

— Не, рыбка, паглядзі,— не адстала, голасам, поўным здзіўлення і зацікаўленасці, сказала Малання.

Алена выпрасталася, зірнула на дарогу. Вольная рука, якую яна была падняла, каб сцерці з твару пот, неспадзеўкі застыла. Алена ўбачыла на дарозе жанчын, якія паволі набліжаліся сюды. Няўжо яны да нас? Жанчыны ішлі наўпрасткі па ржышчы гаманлівым нястройным гуртам, рознаапранутым і шматгалосым. З сярпоў, што яны неслі на плячах і ў руках, час ад часу зыркім бляскам біла сонца.

— Жаць ідуць...— выказаў нехта ўголас думку.

— Няйнакш жаць... Сярпы на плячах!,

— Да нас ідуць, жанкі...

— Гэта ж Насціна брыгада!..

— Не-э, Коржыкава брыгада! Вунь жа Агата...

— Памагаць, мабыць, ідуць...

Тут нечакана ў рознагалосіцу ўзрушаных і радасных воклічаў і меркаванняў уварваўся зычны Маланнін голас:

— Не трэба нам іхняй помачы!

На нейкі час усе сціхлі.

— Чаму гэта не трэба?.. Няхай папрацуюць, хутчэй скончым,— запярэчыла Лізавета. Некалькі галасоў падтрымалі яе.

— А я кажу — не трэба! — настойвала Малання.— Мы і адны справімся!..

Жанкі між тым падыходзілі гамонячы. Добра ўсе бачылі, што ў натоўпе пераважна былі калгасніцы з

Насцінай брыгады — яны ішлі разам са сваім брыгадзірам. Некалькі жней прыслала і брыгада Коржыка. У Коржыка жаць заставалася не шмат, яму даволі было і паловы брыгады, і ён, ведаючы, што Аленіна брыгада адстае, прыслаў частку жней сюды.

— Дзень добры, жанкі! — загучалі наперабой галасы гасцей.

— Добры дзень...

— Ці будзем на парозе стаяць, ці, можа, ва стол папросіце?..— пажартаваў нехта з гасцей.

Лізавета адказала ў тон:

— Калі з добрай навіной — за стол! Ды яшчэ на кут пасадзім.

— Бачыце, колькі яны зрабілі, пакуль мы збіраліся! — падышоўшы, з захапленнем прамовіла Васіліна, смуглая, з ласкавымі чорнымі вачыма жанчына, у сіняй сацінавай кофце — адна з тых, што ўчора прасіліся дапамагчы.— Мусіць, ні свет ні зара прыйшлі сюды! От як стараюцца!.. Нават брыгадзір з сярпом!..— сказала яна далей, звяртаючыся да сваіх таварышак,

— Тут жанкі ўвішныя, як мурашкі...

Гэта былі словы добрыя, спагадлівыя, жнеі з брыгады Алены сталі па-сяброўску вітацца. Нібы вецер лагодны павеяў.

Шчырыя словы суцішылі прыкрую насцярожанасць, якая не пакідала Алену з дня спрэчкі за жняярку. Жанкі пачалі па-таварыску гаманіць між сабою. Гледзячы на іх, нельга было б і падумаць, што між брыгадамі нядаўна быў нейкі нялад. Хоць гэта быў пакуль пачатак звароту добрай дружбы, але і ён радаваў Алену. Значыць, і ў трэцяй брыгадзе шмат хто, думалася, верылася ёй, не лічыў яе вінаватай. Алена адразу, узрадаваная, гатова была забыць усе свае крыўды — добрая ад прыроды, яна не ўмела злавацца.

— Напрацаваліся, а як жа! — буркліва адказала жанчыне Малання.— Не тое што вы, абібокі, у поўдзень збіраецеся...

— Цётка Малання...— Лізавета з дакорам тузанула Маланню за рукаў. Тонкія, з сярдзітым заломам бровы цёткі Маланні падняліся ўгару.

— Што, цётка Малання?! Хіба ж я не праўду, ягадка, кажу?

Жанчына з чорнымі вачыма не пакрыўдзілася:

— Гэта мы абібокі! — звярнула яна Маланніны словы на жарт.— Мы зараз пакажам, якія мы абібокі, праўда, жанкі?

Насця падышла да Алены, спакойная і ўпэўненая, як заўсёды.

— Пакажы, дзе жаць,— сказала яна.

Алена павяла яе на правы край загона...

Ігнат доўга не мог дадумацца да чаго-небудзь пэўнага. Пасля таго як Гардзей, кінуўшы страшныя словы, выйшаў з хаты, Ігнат чым больш думаў, тым больш упэўніваўся ў тым, што заўтрашні дзень яго чорны. Ён імкнуўся выбрацца з заблытаных ходаў панурых думак, але нязменна вяртаўся да таго месца, адкуль пачынаў. Было толькі два шляхі — адзін, які прапанаваў Шкробат, і другі — той, на які вяло Ігната яго сумленне.

Сядзець без справы з такімі думкамі было нялёгка. Ён бадзяўся то па агароду, то па вуліцы, не знаходзячы месца.

Было толькі два шляхі.

Зрабіць тое» чаго дабіваўся Гардзей» Ігнат не хацеў. Але боязь ганьбы і пакарання пасля Гардзеевых слоў, як цень, усюды валаклася пры думках Ігната. Яна непакоіла Ігната, прымушала яго вяртацца назад, думаць, шукаць якога-небудзь нявызнанага,

беспакутнага шляху.

Шукаючы выйсця і не знаходзячы яго, Ігнат не адзін раз успомніў нечаканы прыход Вольгі і неаднойчы пашкадаваў, што нявetліва з ёю абышоўся... Прыйшла сама, запрасіла на работу. Прыйшла да яго як да паважанага чалавека, бо абы-каго на працу не запрашаюць жа. Калі б пайшоў, не было б гэтай ненавіснай размовы з Гардзеем...

На наступны дзень перад абедам Гардзей прыйшоў зноў. Прывітаўся за руку, зірнуў на Ігната,— не зірнуў, а нібы наскрозь праняў чалавека, хаваючы адкачае ад яго сваю ўважлівасць. Шкробат спаткаў нядобразычлівы позірк.

Можа, цэлую гадзіну ён знарок, не зважаючы на непрыхільнасць Ігната, плявузгаў пра розныя дробязі. Гаспадар то садзіўся за стол, то падымаўся і неспакойнымі, хоць і павольнымі, крокамі тупаў па хаце. Знянацку, нібы прачнуўшыся, Гардзей здзіўленымі спагадлівымі вачыма паглядзеў на Ігната, сумеўся:

— Ты што ж гэта нахохліўся? — Ён раптам наўмысна засмяяўся, міргаючы вокам, трасучы буйным, не па росту, тварам.— А-а, думаеш! Хе-хе, думаеш? Аб чым гэта? А-а! А я ўжо даўно забыўся... Пажартаваў я, дурань... Хіба ж можна такое і падумаць сур'ёзна?! Дурань ты, дурань, дзівак-чалавек! От пасмейся з табою! —Падышоў, важкай далонню пастукаў па плячы. — Ты — малайчына, Ігнатка... От і я такі ж... Жартаваў я! Ты — разумны чалавек, Ігнатка, добры... Свой чалавек! Даўпадобы ты мне, ей-бо, даспадобы, будзем сябрамі... Дурань ты, дурань, дзівак-чалавек. От пасмейся з табою!..

Пацісnуў руку, сабраўся нібы ісці, вярнуўся і, нахіліўшыся да вуха Ігната, так што скронь таго калоў зарослы рудой пасівелай шчацінаю падбародак, прашаптаў:

— Дык пра тое... пра турму... ты не думай... Не скажу

нікому!..

У Ігната адразу нібы гара з плеч звалілася. На твары выступілі белыя, халодныя, падобныя на гарошынкі, кроплі поту.

— Жартаваў? — здзіўлена выдыхнуў Ігнат.— А я... дурны чалавек, галаву ламаў!

— От пажартуй з табою!.. От дзівак жа ты! Ей-бо...

— Дзівак. Такі, мусіць, праўда, дзівак...

Але калі Гардзей выйшаў, непакой зноў вярнуўся да Ігната. «Так ты жартуеш: кепскія жарты твае, Гардзей!» Цяжкі, трывожны ўспамін, што застаўся на душы, не хацеў пакідаць Ігната.

«Лепш далей ад цябе хадзіць...».

7

Загон, на якім жала Алена са сваімі жанкамі, падзялілі на дзве часткі — па колькасці людзей у брыгадах, каб на кожную жняю прыпадаў роўны па велічыні шнурок. Жанчыны з Насцінай і Коржыкавай брыгад ішлі разам, з правага боку загона. Каля паўдня дажалі да канца загона, да маладога шапаткога асінніку на ўскрайку лесу. Першая дайшла Аленіна брыгада. Скончыўшы, жанкі вярнуліся да сваіх памочнікаў, прыладзіліся, дзе каму прыйшлося.

Ніхто з жанчын, што вярнуліся дапамагаць, не трымаўся цяпер сваёй брыгады. Жнеі перамяшаліся. Калі ў каго-небудзь і засталася яшчэ была ў пачатку працы незлагаднасць, то яна сама сабой непрыкметна суцішалася пры агульным клопаце. Нават цётка Малання, якую ў сяле ведалі як вельмі ўпартую і незгаворлівую жанчыну, пакрысе перастала бурчаць сама сабе: «Не трэба нам іхняй помачы». Недаверліва сочачы за Насцінымі жанчынамі, яна бачыла, што тыя

жнуць старанна, не марнуюць час у пустых гаворках, і яе раўнівае сэрца паступова спакайнела.

Праўда, гэты спакой неаднойчы змяняўся сумненнем. Часамі тое сумненне так узварушвала Маланню, што яка пераставала жаць і ішла на ўчастак, дзе жалі памочнікі. Як строгі інспектар, яна хадзіла па пожні, пільна прыглядаючыся, ці чыста зжата, ці добра звязаны снапы.

— Цётка Малання,— ушчувала Лізавета,— як вам не сорам!

— Што — сорам! — не паддавалася тая.— Хіба ж можна пакідаць поле без нагляду?! А можа, яны, ягадка, абы-як, нядбайна робяць, псуюць толькі? — Але гаварыла спакойна — людзі, што прыйшлі дапамагаць, жалі добра... Малання стала побач з той смуглай, з чорнымі ласкавымі вачыма жанчынай у сіняй сацінавай кофце...

Жалі маўкліва. Сухія, ломкія, спелыя сцяблы жменя за жменяю спорна кладіся на перавяслы, дужымі загарэлымі рукамі сціскаліся ў тугія, пругкія снапы. Вязалі снапы асцярожна: крохкая салома, калі моцна закручваць перавясла, ірвалася.

Не было чуваць ні жартаў, ні песень. Стома напаўняла рукі і ногі цяжарам, скоўвала здранцвелую спіну. Але змора гэта была прыемная: людзі задаволена бачылі, як усё даўжэйшыя становяцца за імі рады бабак.

Толькі як скончылі разам той лапік, перадыхнулі крыху. Выпрасталі спіны, прылеглі ў пярэстым цяньку пад галінкамі маладога частага асінніку, кволіліся пад лянівае лапатанне срабрыстых, знізу быццам падбітых белаватай байкай, лісточкаў.

На ўзлессі пахла апошнімі, пераспелымі суніцамі, прывялай духмянай травою, асіннікам.

Высока ў жнівеньскім небе зіхацела празрыстае воблака, падобнае на бліскучы камяк пены.

— Бусел,— пазіраючы на воблака, зачаравана

прагаварыла Лізавета. Алена падняла вочы ў неба.

— Дзе ён?

— Вунь... Каля хмаркі. Справа..

Алена, прыплюшчыўшы вочы, стала ўзірацца, але доўга не магла яго ўбачыць. Воблачка сляпіла яе. Потым убачыла — бусел кружыў вакол воблачка ў бяздоннай глыбіні ясна-блакітнага паднябесся, з зямлі ён здаваўся ледзь прыкметнаю, нікчэмнаю кропачкаю. Алена ляжала на траве і з замілаваннем сачыла за ім, захопленая вострым адчуваннем вялізнай вышыні. «Цікава, якім здаецца адтуль наша поле, і гэты асіннік, і мы...»

Адпачывалі нядоўга. Нельга было ляжаць,— іх чакала яшчэ вялікая паласа нязжатага поля.

У гэты дзень Гардзею Шкробату і Ігнату выпала сысціся яшчэ раз.

Каля свірна, на выхадзе ў поле, гаманіла некалькі чалавек, збіраючыся разыходзіцца на працу. Гардзей, па-старэчаму горбячыся, павольна падышоў да Марціна, паздароўкаўся за ручку з ім, з Насцяю, што забегла сюды, вяртаючыся з абеду.

— Ну што я казаў, Насця? Тады на вуліцы... Не па-мойму хіба выйшла, а?.. А ты не хацела слухаць!

Насця насмешліва кінула на яго чорнымі непрыязнымі вачыма.

Гардзей па-таварыску і разам з тым з павагай узяў Марціна за локаць і папрасіў адысці, пагаварыць па важнай справе.

Марцін адышоў з ім крыху.

— Марцін Пятровіч,— сказаў Гардзей, пазіраючы ў вочы старшыні. Шыя ў Гардзея, нягледзячы на жнівеньскую гарачыню, была абвязана пярэстым шарсцяным шалікам. Гардзей раскруціў яго і сказаў,

апраўдваючыся: — У горле нешта душыць. Глынуць нічога не магу. Прастыў недзе, відаць... Адным словам, старасць, старасць — не радасць!.. Марціяна, я, тое самае, наконт маёй заявы. Я хачу спытацца, ці разбірала яе праўленне?

Марцін знарок марудзіў адказваць. Ён маўкліва пазіраў убок, паглыблены ў нейкія свае думы.

— Разглядала,— сказаў ён нарэшце. Шкробатаў твар выцягнуўся, у вачах бліснула штосьці.— Рашылі пачакаць пакуль. Пажыві сумленна, каб людзі паверылі.

— А-а,— адразу абвяў Шкробат.— Колькі ж можна правяраць. Ці ж бацька адказвае за сына. Я ж не вінен, Марцінка, што дзіця такое непуцяшчае пайшло...

Тут размова перарвалася. Увагу Марціна захапіла дзіўнае відовішча. З калгаснага двара ў акружэнні дзіцячага гуртка выйшлі дзве дарослыя постаці: адна, было відаць, упэўненая, прамая, другая — згорбленая, нясмелая. «Малання з Ігнатам»,— пазнаў Марцін і стаў з цікавасцю сачыць за імі. Ігнат панура азіраўся на дураслівае акружэнне ды час ад часу пагрозна замахваўся дручком, што трымаў у руцэ.

— Такі спраўдзіла сваё слова,— задаволена прасіпеў Шкробат, падміргваючы Марціну,— Яна, Маланка, а-а? Сіберная баба, не дай бог... А дзеці? Падшыванцы...

Ніякавеючы пад уважлівымі людскімі позіркамі, акружаны неадчэпным дзіцячым гуртам, Ігнат насцярожана наблізіўся, да Марціна.

— От я прыйшоў...

Ён азірнуўся навокал — усе, хто быў поблізу, сачылі за ім і Марцінам.

— Я — куды трэба...— дадаў ён, з абыякавасцю пазіраючы на гузік на Марцінавай гімнасцёрцы. У голасе Ігната Марцін пачуў прыдушаны сорам, схаваны пад выглядам наўмыснай абыякавасці.— Словам, Марцін, назначай на работу.

— Катаржнік! Абібок ты! Колькі я за цябе сараматы прыняла! — не ўтрывала, залямантавала цётка Малання.

— Ціха ты, звон! От жа язык!.. Мне хіба прыемна перад людзьмі?! У мяне ж таксама жывая душа, а не, к прыкладу сказаць...

— А бо — жывая душа! — перабіла нецярпліва Малання. — Гарэлка, от што твая душа, п'яніца ты прапашчы!

Нечакана Малання страціла ўсю сваю гнеўнасць і строгасць і расплакалася, як дзіця малое. Людзі ад гэткага павароту спрэчкі сумеліся: мала хто чакаў такую маладушнасць з боку цёткі Маланні.

— Хадзем,— пацягнула Малання свайго чалавека.

— Ідзі... Мне тут пагаварыць трэба з Марцінам...

— Ідзіце, цётка Малання. Ён зараз прыйдзе,— бачачы, што жонка не давярае Ігнату, уступіўся Марцін.

— Што з ім гаварыць! Што ён разумнае скажа! — махнула зняважліва жанчына і падалася адна.

Цяпер яны стаялі ўтрох — Марцін, Ігнат і Гардзей. Шкробат адчуваў, што ён між іх лішні, што Марцін і Ігнат хочуць застацца ўдвух, але ён не адыходзіў. Яго трымала пры Ігнату трывожнае адчуванне блізкай небяспекі.

Марцін кіўнуў галавою Ігнату:

— Хадзем. Пасядзім каля свірна.

Гардзей затрывожыўся: Ігнат хоча пра штосьці расказаць. Пра што? Чаму адзін на адзін? Тое, што Ігнат ні слова пра гэта не сказаў пры ім, навяло Шкробата на думку, што размова будзе мець да яго, Гардзея, блізкае дачыненне. Гардзей падаўся да бліжэйшай будыніны і схаваўся за ёю. Агледзеўся — за ім ніхто не сачыў. Цяпер, калі Марцін азірнецца і не пабачыць яго на ранейшым месцы, падумае, што Гардзей пайшоў дамоў.

Будынкі стаялі ў рад, недалёка адзін ад другога. Абышоўшы будынак, за якім хаваўся, Гардзей пайшоў на другі бок да свірна. Ён баяўся, што яго прыкмецяць, але не мог спыніцца, неадольная цікаўнасць і трывога вялі яго ўслед за імі.

Хутка ён пачуў непадалёк галасы. Гардзей пачаў ісці асцярожней. Ён спыніўся ля таго самага вугла, дзе стаялі Ігнат і Марцін. Цяпер іх раздзяляў толькі рог свірна, і Шкробат мог чуць амаль кожнае слова гаворкі.

— ...Дык гэта ты патаптаў?!

— Я...

— Як жа гэта ты?

— Недагледзеў. Заснуў... Ну, коні і ўбіліся... Трахім і яшчэ двое.

І раптам Гардзея сцебанулі Марцінавы словы:

— А я думаў, гэта Гардзей зрабіў. Ён у тую ноч трымаў у сябе каня з рамонтнай брыгады.

— Не, я... Не Гардзей...

— Які там ячмень прапаў! — строга прамовіў Марцін і дадаў спакайней: — Што ж, перадам на праўленне, няхай разбярэ.

Шкробат з асцярогай, ад сцяны да сцяны, адступіўся прэч. Азірнуўся — ніхто не бачыў. Сэрца яго калацілася, ён прагна аблізаў языком засмяглыя раптам губы.

«Ледзь не ўліп... Добра, што я звярнуў тады гэта ў жарт. Беражонага бог беражэ. Яны заўсёды знюхаюцца...— Рукі яго дрыжалі.— Усе... Усіх сцеражыся».

...Толькі ўвечары, пасля заходу сонца, калі пожня заблішчала ў блакітным туманным святле маладзіка, зжалі апошнюю жменю аўса, склалі апошнія бабкі. Бабкі гэтыя складвалі ўсе жнеі разам.

Малання з апошняй жмені скруціла перавясла: яна строга шанавала старыя звычаі. Глянулі жнеі на апусцелае поле, на доўгія рады блакітных бабак і радасна загаманілі.

Колькі, скажыце, хапілі! За адзін дзень!

Задаволеныя, гарэзныя жнеі, абкружыўшы Алену цесным кругам, населі на яе:

— Ну, гаспадыня, цяпер расплачвайся, стаўляй вядро гарэлкі! Ды пабольшае!

— Конікі гагочуць — піць хочуць!.. Заслужылі ж...

— Не выкручвайся!

Алена з удзячнасцю паглядзела на жанчын,— яе і «чужыя», усе перамяшаліся ў радасна-ўзрушаным натоўпе. Крыху разгубленая гэтай гарэзнай шумлівасцю, яна сказала:

— Ды ўжо ж трэба б паставіць. Нічога іншага не скажаш. Варта... — Усміхнулася.— Дзякуй вам вялікі, жанкі, за шчырую работу, за ваш клопат... Ад душы..» ад усіх нас дзякуй!

Людзі знарок нездаволена зашумелі ў адказ:

— Э, а мы не ведалі, што ты такая скупая, гаспадыня... Ну, ну, не шкадуй, раскашэлься!

— Не-э, падзякай не адбудзеш!

Алена глянула на Марціна, які гадзіны за тры да вечара прыйшоў паглядзець, як ідзе жніво ў брыгадзе, і бездапаможна развяла рукамі — выручай, таварыш старшыня. Марцін вельмі непакоіўся, што брыгада не паспее зжаць усяго за дзень. Тое, што ён убачыў, прыйшоўшы на поле,— бадзёрая ўзрушанасць жней, запал, суладная работа абедзвюх брыгад,— узрадавала яго і ўсхвалявала. Ён застаўся з жанчынамі да канца работы — памагаў зносіць снапы і складваць іх у бабкі.

— Гаспадар, відаць-такі, трэба раскашэліцца,— сказала Алена.— Заслужылі!

«Заслужылі... заслужылі, Алена»,— падумаў Марцін, але, хаваючы ўсмешку, каб жартам паспрачацца са жнеямі, сказаў абыякава:

— Трэба будзе, відаць, як-небудзь падумаць пра гэта...

У той момант Малання, непрыкметна падкраўшыся ззаду, перахапіла яго, нібы поясам, перавяслам:

— Цяпер, рыбка, не адгаворышся!

— Прыйдзецца-такі капітуліраваць.— Марцін адразу падняў рукі.— Здаюся!

Жанчыны задаволена зашумелі.

— Дажынкі згуляем... на тым тыдні ў нядзелю.

Узрушаным, гаманкім гуртам жанкі рушылі аўсянішчам наўпрасткі на дарогу. Алена адстала, нібы ёй рупіў які-небудзь гаспадарскі клопат. Астаўшыся адна, акінула вачыма ахопленае дзіўным дымчатым прыцемкам поле, прысадзістыя шырокія бабкі,— такі загон зжалі! На апусцелым полі быццам казачны гарадок вырас. У паўзмроку, як здані, цьмянымі плямамі вызначаюцца дзве маўклівыя ігрушы, пасаджаныя некалі на мяжы Вольчынымі бацькам.

— Скончылі! — уздыхнуўшы, выказала Алена ўголас пачуццё, якое яе поўніла. Ёй раптам успомніліся трывогі апошніх дзён, калі яна баялася, што спозніцца са жнівом, і сэрца яе цяпер зайшлося ціхай, глыбокай радасцю: Алена ўсё блізка брала да душы — і боль і радасць. Якое шчасце пасля неспакойных, зморных дзён працы, пасля ўсіх трывог, удач і няўдач адчуць нарэшце нязвыклую радасць перамогі! Сэрца Алены было ўсё напоўнена гэтай радасцю. Нават стома, што скавала цела, была салодкая і хмельная, нібы радасць.

— Ну, хопіць любавацца! — неспадзявана пачула Алена Марцінаў голас.

Яна здрыганулася, здзіўлена агледзелася. Ззаду непадалёк стаяў Марцін. Ён з дакорам, усміхаючыся, папіваў галавою. Як яна не заўважыла, што ён стаіць амаль поруч і слухае! Марцін, не перастаючы дакорліва ўсміхацца, падышоў, узяў яе за руку.

— Ну, колькі ж можна ўздыхаць! Як малая. Хадзем.

— Пачакай! Яшчэ трошкі...

«Чаму так добра, калі ён бярэ сваёй рукой маю руку?» — праплывае мімаволі ў галаве Алены думка. Ад яго поціску радасць Алены шырыцца, мацнее.

Раней таксама хораша было з ім, асабліва тады, калі яна не ведала гэтай непатрэбнай спрэчкі і крыўднага падазрэння. Цяпер сяброўскі поціск Алена прымае як узнагароду.

«У Андрэя таксама былі такія харошыя рукі...»

І раптам, нібы подых вячэрняга ветру, перапоўненае радасцю сэрца Алены кранўў ціхі даўкі сум. Не той вядомы сум па Андрэю, а іншы. Яна сама не ведае, што гэта за пачуццё. Нібы чагосьці не хапае. Вельмі неабходнага...

— Стамілася я! Здаецца, села б тут на месцы і нікуды не пайшла б.

— То давай сядзем,— сказаў Марцін. У голасе яго Алена пачула нейкія нязвыклыя хвалюючыя гукі, і сэрца яе сціснула няяснае шчымлівае прадчуванне. Гэта было такое харошае і такое нечаканае пачуццё, што яна збянтэжылася.

— Не, нельга,— таропка, амаль спалохана сказала яна і хутка пайшла.— Што... людзі скажуць?

Ён падаўся побач, не выпускаючы яе рукі са сваёй.

— «Стамілася»... Дзіва якое! Усё — самі, гарбом сваім... Але — нічога. Прыйдзе час — зноў пусцім машыны. Больш, як да вайны... Лягчэй будзе! Добрае жыццё

будзе!

Некалькі хвілін абое ішлі моўчкі, напоўненыя адчуваннем нязнанай раней міне імі блізкасці.

— Ноч якая!.. Дзіва, а не ноч! — прашаптала Алена. Яна ўзрушана стала. Следам за ёй спыніўся Марцін. Стоячы поруч, яны дзівіліся хараству навакольнага свету, зыначанага ў дымчатым блакітным святле. Алена ўспомніла, што такая самая ноч была тады, калі яна думала адзінока ў сваёй нясконачанай хаце тыя горкія думы.

«Не, не такая,— запярэчыла сэрца.— Тая ноч была іншая...»

— Алена,— сказаў Марцін, калі яны пайшлі,— а ведаеш, яна сама надумала пасланць табе помач.

— Насця?

— Насця. Прыйшла ўвечар да мяне, кажа: заўтра пашлю брыгаду Алене. І больш нічога не гаворыць — ганарлівая. А я акурат на тое збіраўся зрабіць нараду, пасланць усіх свабодных людзей у тваю брыгаду.— Марцін засмяяўся.— Я ўсё роўна паслаў бы. Але яна апярэдзіла мяне,— ну я гэтаму і рад, добра, думаю, прыйшла — значыцца, шура-бура сціхла... Толькі яна... не ведаю, ці казаць табе? — пасур'ёзнеў зноў Марцін.

— Кажы.

— Яна нібы прачытала, што ў мяне ў галаве, кажа: ты не думай, што я для Алены пайду, я для калгаса раблю, а не для Алены. А ў тым, кажа, што не Аленіны людзі нашкодзілі, я сумняваюся яшчэ...

— Сумняваецца? А ты таксама?

— Не, Алена. Я і тады не верыў у тое.

— Не верыў?! — узрадавана сказала Алена і ўдзячнымі цёплымі вачыма паглядзела на Марціна.— Не верыў... — сказала яна цішэй, апусціўшы вочы.— Гэта добра, што

ты ў тую дарэмшчыну не паверыў, а мне... верыў... Хоць і не ведаў дакладна, а верыў... што я не магла зрабіць такую шкоду...

— Мне здаецца,— адказаў Марцін,— у сям'і так і павінна быць, каб усе адзін аднаму верылі. А інакш і сям'і добрай не можа быць. Якая ж гэта сям'я — дзе адзін аднаму не давяраюць?

— Я ведаю, што прыйдзе час — і ўсё выйдзе наверх. Але мне крыўдна, што яна можа, Марцін, думаць пра мяне такое...

Старшыня ўбачыў наперадзе цёмную статную постаць Насці, што стаяла на дарозе, відаць, чакала іх, і выпусціў Аленіну руку.

— Заўтра пачнём малаціць,— паравёў на другое гаворку Марцін. — Твая брыгада, Алена, пойдзе першая. Апавясці людзей на заўтра.

Насця падалася насустрач ім і пайшла поруч.

Уперадзе нечы ласкавы голас журботна, цягуча заспяваў :

Вецер вее, ой, вецер вее,

ды вецер па-а-вява-ае,

Ой, вецер вее, вецер павявае!..

Ма-аці ў до-оні дый пра долю пыта-а-е.

Некалькі жаночых і мужчынскіх галасоў падхапілі дружна, суладна.

— Прыходзь сягоння ўвечары да мяне,— сказала Насця Алене.— Толькі не баўся вельмі дома. Павел прыехаў. І ты, Марцін, не спазніся...

— Я ўжо чула, што прыехаў...— Алена схапіла Насцю за руку.— Які ён цяпер?

— Усё такі ж...— спакойна адказала Насця.— Учора,

позна ўвечары прыйшоў. Спазніўся на пасажырскі, дык ён да таварнага прычапіўся!

— Прыехаў!.. Радуешся?

Сказала і падумала: якое глупства пытацца пра гэта. Вядома, радуецца. І раптам радасць Алены патухла. Сэрца апаліў боль. Павел прызываўся ў армію разам з Андрэем, у адзін дзень, на адной машыне ехалі яны ў горад. І служылі паўгода ў адной часці, пакуль не раніла Андрэя на фінскай вайне. Са шпіталя ён вярнуўся ў другую часць,— і з той пары таварышы не бачыліся.

«Мой Андрэй не прыедзе...» Навеяны Паўлавым зваротам, у яе памяці зноў яскрава і жыва паўстаў вобраз Андрэя, шчаслівыя дні замужжа. Яны на час выцеснілі радасць, што прынёс Марцін.

— Чаго ж ты прыйшла на работу? — з дакорам і здзіўленнем папракнула Алена.— Сем жа год не бачыла.

— Ну дык што? Цяпер жа ён нікуды не дзенецца. Праўда, Марцін? — Вочы яе, было відаць, хітра заблішчалі.— Дома будзе, яшчэ і надакучыць, хопіць часу... Я ўчора, як даведалася пра жняярку, раззлавалася на хлапчанё тое. Праз яго, нягоднага, цэлага паўдня страцілі. Раззлавалася на яго, а сама думаю — хіба я лепшая? Сабрала людзей сваіх — ды на выручку. Пашчыравалі разам, нібы адлягло ад сэрца...

Яна сціхла на хвіліну, а потым проста, нібы гаворка ішла пра нешта самае звычайнае, сказала з усмешкаю:

— Разышліся, як чорныя хмары, а сышліся, як ясны дзень.

— Я не рабіла таго, што ты на мяне ўзвяла.

— Ты гаворыш, нібы вінаватая... А я не люблю каяцца. Каянне, кажуць, позна ходзіць...

— Ты верыш, што не я?

— От якая ты. Не веру, а ведаю.

— Як гэта ведаеш? Ты ведаеш — хто?

— Ведаю. Не ты! — засмяялася Насця.

— Ты ўсё рагочаш! А мне не смешна...

— Каяцца позна, а падумаць пра гэта, можа, і не лішне, — сказаў Марцін.— Трэба дбаць не толькі пра сябе. Не адна ты ў калгасе. Даражыць трэба, адным словам, сям'ёй нашай...

Наперадзе ў дзіўным месячным прыцемку шырокі і моцны голас усіх жней, падтрымаўшы ласкавы задумлівы альт, журыўся:

Шэры гусі, ой шэры гусі дый на моры начуюць.

Ой, шэры гусі дый на моры начуюць.

Яны маё, ой, яны маё дый усё горачка чуюць.

Насця таксама заспявала ціха, лёгка, але без пачуцця. Раптам яна сціхла.

— Пра сям'ю ты правільна гаворыш, Марцін... Каб думала я пра яе, не стала б узводзіць на Алену такое без доказу... і жняярку не ўзяла б...

Яна абняла сяброўку.

— Шчаслівая ты, Настуля,— прамовіла раптам з тугою і задуменнасцю Алена.— У сарочцы нарадзілася. І прыгожая, і ўдачлівая. І чалавек жывы... Усюды ты шчаслівая!..

— От нашла што казаць! Дык ты прыйдзеш, Алена?..

— А як жа, прыйду...

Іван Мележ

Нарадзіўся 08.02.1921 г. у вёсцы Глінішчы Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці.

Пасля заканчэння сярэдняй школы (1938) працаваў у Хойніцкім райкоме камсамола. У 1939 годзе паступіў у Маскоўскі інстытут гісторыі, філасофіі і літаратуры. З першых дзён Вялікай Айчыннай вайны на фронце. У 1942 годзе цяжка паранены. Пасля лячэння яго адправілі ў тыл. У 1943 годзе выкладаў ваенную падрыхтоўку і адначасова вучыўся на філалагічным факультэце ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, які знаходзіўся на станцыі Сходня пад Масквой. Закончыў універсітэт ужо ў Менску ў 1945 годзе, паступіў у аспірантуру і выкладаў беларускую літаратуру. І.Мележ працаваў у рэдакцыі часопіса «Полымя», у ЦК КПБ. Выбіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР (1967-1976), быў старшынёй Беларускага камітэта абароны міру і членам Сусветнага Савета Міру. Член СП Беларусі з 1945 года.

Выйшлі зборнікі аповесцей, апавяданняў, нарысаў, крытычных артыкулаў: «У завіруху» (1946), «Гарачы жнівень» (1948), «Заўсёды наперадзе» (1948), «Блізкае і далёкае» (1954), «У гарах дажджы» (1957), «Што ён за чалавек» (1961), «Жыццёвыя клопаты» (1975), «Белыя вішні і яблыні» (1976) і інш. Аўтар раманаў «Мінскі

напрамак» (1950, кн. 1; 1952, кн. 1-3; дапрацаванае выданне ў 1974), цыкла раманаў «Палеская хроніка» - «Людзі на балоце» (1962), «Подых навальніцы» (1966), «Завеі, снежань» (1978). У 1969-1971 гг. выйшаў збор твораў у 6-і, у 1979-1985 гг. - у 10 тамах.

«У аснове Мележавага мастацкага свету - багаты рэальны свет простых людзей у іх адзінстве з прыродай, з зямлёй. Пісьменнік падае сваіх герояў ва ўсёй іх жыццёвай канкрэтнасці. Яны быццам выхаплены з жыцця. І не аддзелены ад яго, пададзены разам з жыццём, якое іх акружае, з якім яны пастаянна ўзаемадзейнічаюць» (С. Андраюк).

Іван Мележ узнагароджаны двума ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, ордэнамі Чырвонай Зоркі, «Знак Пашаны» і медалямі.

Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Якуба Коласа (1962, за раман «Людзі на балоце»), Ленінскай прэміі (1972, за раманы «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы»), Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа (1976, за кнігу «Жыццёвыя клопаты»).

Народны пісьменнік БССР (1972).

Памёр 09.08.1976 г.

Падрыхтаванае на падставе: Мележ Іван, Збор твораў. У 10-ці т. Т. 1: Апавяданні, аповесці.— Мн.: Маст. літ., 1979.— 448 с., 5 л. іл.

Літаратурная спадчына лаўрэата Ленінскай прэміі, народнага пісьменніка Беларусі Івана Паўлавіча Мележа (1921-1976) стала нашым нацыянальным гонарам. Гэты дзесяцітомны Збор яго твораў уключае ў сябе ўсё лепшае, што створана пісьменнікам.

Першы том склалі апавяданні і аповесці Івана Мележа. У томе публікуецца прадмова доктара філалагічных навук, прафесара і пісьменніка Алеся Адамовіча, а таксама каментарыі.

Рэдактар: У. В. Гніламёдаў